

2023-01

þý — > ± ¼ - ± 0 ± Ä ¬ Ä · ½ À µ Á - ¿ ' ¿ Ä ¿
þý µ ¼ Æ Å » - ¿ Å À ¿ » - ¼ ¿ Å , 1946 - 19

þý æ ¶ ¿ Å ² ¬ Á ± Â , • Å Ã Ä ¬ , 1 ¿ Â

þý œ µ Ä ± Ä Ä Ç ¹ ± 0 ì Á ì ³ Á ± ¼ ¼ ± ™ Ä Ä ¿ Á - ± Â , £ Ç ¿ » ® š ¿ ½ É ½ ¹ 0 ½ • Ä ¹ Ä Ä · ¼ ½ , æ µ
þý ' ½ , Á É À ¹ Ä Ä ¹ 0 ½ £ À ¿ Å ' ½ , ± ½ µ Ä ¹ Ä Ä ® ¼ ¹ ¿ • µ ¬ À ¿ » ¹ Â ¬ Æ ¿ Å

<http://hdl.handle.net/11728/12432>

Downloaded from HEPHAESTUS Repository, Neapolis University institutional repository

**Τμήμα Ιστορίας, Πολιτικής και Διεθνών Σπουδών
Μεταπτυχιακό στη Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία
- Εξ Αποστάσεως**

ΤΙΤΛΟΣ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ

**«Η Λαμία κατά την περίοδο του εμφυλίου πολέμου,
1946-1949»**

Ευστάθιος Τζουβάρας

Ιανουάριος, 2023

**Τμήμα Ιστορίας, Πολιτικής και Διεθνών Σπουδών
Μεταπτυχιακό στη Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία
- Εξ Αποστάσεως**

ΤΙΤΛΟΣ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ

**«Η Λαμία κατά την περίοδο του εμφυλίου πολέμου,
1946-1949»**

**Διπλωματική εργασία η οποία υποβλήθηκε προς απόκτηση εξ
αποστάσεως μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών στη Νεότερη και
Σύγχρονη Ιστορία στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις.**

Ευστάθιος Τζουβάρας

Ιανουάριος, 2023

Πνευματικά δικαιώματα

Copyrights © Ευστάθιος Τζουβάρας 2023

Η έγκριση της Διπλωματικής Εργασίας από το Πανεπιστήμιο Νεάπολις δεν υποδηλώνει απαραίτητως την αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους του Πανεπιστημίου.

Πίνακας Περιεχομένων

Πρόλογος.....	7
Περίληψη.....	8
Abstract.....	9

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Τα βασικά σημεία της εργασίας.....	10
2. Το τοπικό και το χρονικό πλαίσιο της εργασίας.....	10
3. Το ιστορικό υπόβαθρο.....	11

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α': Τοπικές συνθήκες πριν το ξέσπασμα των εμφύλιων πολεμικών συγκρούσεων, 1944-1945.

1.1. Η επικράτηση του ΕΑΜ μετά το πέρας της Κατοχής.....	13
1.2. Το τέλος της εαμικής εξουσίας και η επόμενη μέρα.....	15
1.3. Η Συμφωνία της Βάρκιζας και οι συνθήκες που επικράτησαν.....	16
1.4. Η αντίδραση του Βελουχιώτη στη Συμφωνία της Βάρκιζας.....	16
1.5. Η διάδοχη κατάσταση. Η εγκατάσταση της Εθνοφυλακής στη Λαμία.....	18

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β': Το ΚΚΕ στη Λαμία.

2.1. Οι πρώτες οδηγίες προς την ΚΟΠΣ.....	23
2.2. Επιμονή στη νομιμότητα.....	24
2.3. Συνεδριάσεις του ΚΚΕ το 1945.....	25
2.4. Λαϊκή μαζική αυτοάμυνα.....	27
2.5. Η πολιτική δραστηριότητα του ΚΚΕ το 1946.....	28
2.6. Προεκλογική δραστηριότητα του ΚΚΕ.....	29
2.7. Ομάδες ένοπλων καταδιωκόμενων στη Φθιώτιδα.....	31

2.8. Το κρίσιμο καλοκαίρι του 1946 για τις κομματικές οργανώσεις στη Λαμία.....	32
2.9. Η Λαμία μετά το δημοψήφισμα.....	34
2.10. Η δραστηριοποίηση του ΚΚΕ στη Λαμία, 1947-1949.....	35
2.11. Οι εξελίξεις μετά τη διακήρυξη του Στρασβούργου.....	36
2.12. Η διάλυση του ΔΣΕ στην περιοχή της Ρούμελης.....	38

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ. «Συμμοριόπληκτοι»

3.1. Χαρακτηρισμός «συμμοριόπληκτων», απογραφή και διάκριση σε κατηγορίες...	39
3.2. Λόγοι μετακίνησης προς τα αστικά κέντρα.....	41
3.3. Εγκατάσταση «συμμοριόπληκτων» στη Λαμία.....	44
3.4. Κοινωνική Πρόνοια προς «συμμοριόπληκτους».....	47
3.5. Στέγαση «συμμοριόπληκτων».....	48
3.6. Ο κοινωνικός αντίκτυπος της εγκατάστασης των προσφύγων στη Λαμία και οι σχέσεις τους με τον ντόπιο πληθυσμό.....	49
3.7. Επιστροφή «συμμοριόπληκτων» στους τόπους καταγωγής τους.....	50
Συμπεράσματα.....	52
Επίλογος.....	54
Χρονολόγιο.....	56
Βιβλιογραφικές αναφορές.....	57

Όνοματεπώνυμο φοιτητή: **Ευστάθιος Τζουβάρας**

Τίτλος Διπλωματικής Εργασίας: «Η Λαμία κατά την περίοδο του εμφυλίου πολέμου, 1946-1949»

Η παρούσα Διπλωματική Εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο των σπουδών για απόκτηση εξ αποστάσεως μεταπτυχιακού τίτλου στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις και εγκρίθηκε στις 12/8/2022 από τα μέλη της Εξεταστικής Επιτροπής.

Εξεταστική επιτροπή:

Πρώτος επιβλέπων: **Καθηγητής Μάριος Ευρυβιάδης**

Μέλος εξεταστικής επιτροπής: **Λέκτορας Κυριάκος Ιακωβίδης**

Μέλος εξεταστικής επιτροπής: **Λέκτορας Κατερίνα Παπαζαχαρία**

Ἡ ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Ο **Ευστάθιος Τζουβάρας** γνωρίζοντας τις συνέπειες της λογοκλοπής, δηλώνω υπεύθυνα ότι η παρούσα εργασία με τίτλο «**Η Λαμία κατά την περίοδο του εμφυλίου πολέμου, 1946-1949**» αποτελεί προϊόν αυστηρά προσωπικής εργασίας και όλες οι πηγές που έχω χρησιμοποιήσει, έχουν δηλωθεί κατάλληλα στις βιβλιογραφικές παραπομπές και αναφορές. Τα σημεία όπου έχω χρησιμοποιήσει ιδέες, κείμενο ή/και πηγές άλλων συγγραφέων, αναφέρονται ευδιάκριτα στο κείμενο με την κατάλληλη παραπομπή και η σχετική αναφορά περιλαμβάνεται στο τμήμα των βιβλιογραφικών αναφορών με πλήρη περιγραφή.

Ο Δηλών

Τζουβάρας Ευστάθιος

Πρόλογος

Η επιλογή του θέματος της διπλωματικής μου οφείλεται σε διάφορους παράγοντες, οι οποίοι διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στην απόφαση αυτή. Αρχικά, το έντονο ενδιαφέρον μου για τα γεγονότα του Εμφυλίου Πολέμου στην Ελλάδα γενικότερα και η καταγωγή μου από την πόλη της Λαμίας ειδικότερα, με οδήγησαν συνδυαστικά στην απόφαση να ασχοληθώ με το θέμα αυτό επικεντρώνοντας την έρευνά μου σε τοπικό επίπεδο. Ακόμη, θεώρησα αρκετά ενδιαφέρουσα την ενασχόληση με τον αντίκτυπο που άσκησε ο Εμφύλιος Πόλεμος σε καθημερινό επίπεδο μακριά από την Αθήνα που αποτέλεσε το επίκεντρο της προσοχής την εποχή εκείνη, εξαιτίας των κοινωνικοπολιτικών εξελίξεων και φυσικά των «Δεκεμβριανών».

Για να πραγματοποιήσω αυτή την εργασία, βασίστηκα σε σημαντικό βαθμό στο βιβλίο «Η Επιβολή του Κράτους» της Λαμιώτισσας ιστορικού, Βασιλικής Λάζου, και στη γενικότερη εμπειριστατωμένη έρευνά της πάνω στο συγκεκριμένο θέμα. Όπως τονίζει και η ίδια, η έρευνα για τις καθημερινές πτυχές του Εμφυλίου στην πόλη της Λαμίας δεν ήταν εύκολη υπόθεση, εξαιτίας των περιορισμένων τοπικών πηγών, αλλά και της προπαγανδιστικής πολιτικής που ακολουθούσε ο Τύπος την εποχή εκείνη, γεγονός που δεν οδηγεί σε όλες τις περιπτώσεις σε ασφαλή συμπεράσματα.

Περίληψη

Κύριος στόχος της διπλωματικής εργασίας είναι η ενασχόληση με τον Εμφύλιο Πόλεμο στη Λαμία και την επίδραση που άσκησε στην καθημερινότητα των κατοίκων της πόλης. Επιπλέον, εξετάζεται η εν γένει πολιτική του ΚΚΕ πριν και μετά την υπογραφή της Συμφωνίας της Βάρκιζας, καθώς και οι δραστηριότητες των οργανώσεων του κόμματος και του ΕΑΜ. Παρουσιάζεται η υπερίσχυση του ΕΑΜ προ Βάρκιζας σε κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο, αλλά και η διάδοχη κατάσταση με τη δημιουργία της Εθνοφυλακής και τη σταδιακή αποδυνάμωση των αριστερών οργανώσεων, οι οποίες οδηγήθηκαν στην παρανομία. Σημαντικό ρόλο σε αυτή την εξέλιξη διαδραμάτισε η εμφάνιση των δεξιών παρακρατικών ομάδων, οι οποίες με την ανοχή και την υποστήριξη της Εθνοφυλακής δημιούργησαν ένα κλίμα τρομοκρατίας με διώξεις πολιτών αριστερών φρονημάτων. Όλη αυτή η κατάσταση ονομάστηκε «λευκή τρομοκρατία» και επιστέγασμα των εξελίξεων αυτών αποτέλεσε η νομιμοποίηση τους με το Ψήφισμα Γ', το οποίο ποινικοποίησε την κομμουνιστική ιδεολογία και οδήγησε στη σύλληψη και στην εξορία πολλών ανθρώπων.

Ακόμη, γίνεται λόγος για την αρχική επιμονή του κομμουνιστικού κόμματος στην αυστηρή τήρηση των συμφωνιών της Βάρκιζας, παρά τις αντιρρήσεις μερικών μελών και στελεχών προεξάρχοντος του Άρη Βελουχιώτη, αλλά και τη μετέπειτα μεταστροφή του στον ένοπλο αγώνα και την ίδρυση της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης. Τέλος, γίνεται εκτενής αναφορά στις εκκαθαριστικές επιχειρήσεις του Εθνικού Στρατού που οδήγησαν χιλιάδες κατοίκους ορεινών περιοχών μακριά από τα σπίτια τους, προκειμένου να αποδυναμώσουν τον ΔΣΕ, ο οποίος βάσιζε σε μεγάλο βαθμό τον εφοδιασμό και την παροχή πληροφοριών του σε αυτούς. Στρατιωτικά αποδείχθηκε ότι αυτή η κίνηση ήταν επιτυχημένη, καθώς ο Δημοκρατικός Στρατός οδηγήθηκε σταδιακά σε διάλυση, ωστόσο τραγική συνέπεια αποτέλεσε η ταλαιπωρία περίπου 700 χιλιάδων ανθρώπων, οι οποίοι ονομάστηκαν «συμμοριόπληκτοι», η μεταφορά τους σε Κέντρα Ασφαλείας και η έκθεσή τους σε τραγικές συνθήκες διαβίωσης για 3 περίπου χρόνια.

Abstract

The main purpose of this thesis is to deal with the Civil War in Lamia and its effects on the daily life of the city. Moreover, the politics of the Communist Party of Greece as a whole before and after signing the Deal of Varkiza is analyzed, as well as the actions of the political plans of the party and EAM. The dominance of EAM is presented before Varkiza within social and political context, but also the successive situation with the creation of the National Guard and the gradual debilitation of the leftist groups, which were led to lawlessness. The appearance of rightist illegal groups played an important role in this matter, which with the tolerance and support of the National Guard caused a climate of terrorism by prosecuting citizens of leftist beliefs. The whole situation was called 'white terrorism' and the capstone of these developments constituted their legalization with the Vote C, which criminalized the communistic ideology and led to the arrest and exile of many people.

Furthermore, the original persistence of the communist party on the strict compliance with the Deals of Varkiza is also mentioned, in spite of the objections of some members and executives with Aris Velouchiotis being the leader, but also his then shift to the armed fight and the foundation of the Temporary Democratic Government. Finally, there is an extensive reference to the sweeping operations of the National Army which led thousands of those residing in the mountainous regions away from their homes, in order to weaken the Democratical Army of Greece, which to a great extent based their supplies and information provision on them. This strategy proved to be militarily successful, as the Democratic Army was gradually led to disintegration. However, the tragic consequence was the hardship caused on about 700 thousand people, later called 'rebel victims', their transfer to Safety Centers and their exposure to horrendous living conditions for about three years.

Εισαγωγή

1. Τα βασικά σημεία της εργασίας.

Βασικό μέλημα της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι η εστίαση σε συγκεκριμένες πτυχές της καθημερινότητας στην πόλη της Λαμίας κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου Πολέμου, περίοδος κατά την οποία ο εμφύλιος σπαραγμός είχε διχάσει σε αποφασιστικό βαθμό όχι μόνο τη Λαμία, αλλά και ολόκληρη την ελληνική κοινωνία. Αναλυτικότερα, η εργασία έχει δομηθεί σε δύο βασικούς άξονες, την πολιτική και την κοινωνία. Η διερεύνηση της πολιτικής αφορά τις εν γένει δραστηριότητες και ενέργειες του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας από την υπογραφή της Συμφωνίας της Βάρκιζας κι έπειτα, αλλά και του ΕΑΜ και της Κομματικής Οργάνωσης Περιοχής Στερεάς σε τοπικό επίπεδο. Στον τομέα της κοινωνίας θα ασχοληθούμε με τον αντίκτυπο που άσκησε ο Εμφύλιος Πόλεμος μεταξύ των κατοίκων της πόλης, την εγκατάσταση των εσωτερικών προσφύγων («συμμοριόπληκτων») στη Λαμία, ύστερα από την επιχείρηση εκκένωσης των ορεινών χωριών από τον Εθνικό Στρατό, καθώς και την αντιμετώπιση τους από τον ντόπιο πληθυσμό.

Το γεγονός ότι σκοπός της εργασίας είναι να ρίξουμε, κατά το δυνατόν, φως σε ορισμένες εκφάνσεις της κοινωνικοπολιτικής καθημερινότητας μιας επαρχιακής πόλης σε μία αρκετά «ηλεκτρισμένη» περίοδο για την ελληνική κοινωνία με πολλά διχαστικά στοιχεία να είναι διάχυτα, καθιστά την έρευνα εξ ορισμού πολύ ιδιαίτερη. Η έντονη εκατέρωθεν προπαγανδιστική πολιτική της εποχής εκείνης μειώνει σε σημαντικό βαθμό την αμιγή επιστημονική βιβλιογραφία και η τοπική ιστοριογραφία για την ουσιαστική και σε βάθος διερεύνηση του θέματος δεν μπορεί να χαρακτηριστεί αρκετή. Ωστόσο, μέσα από τη μελέτη αρχειακού υλικού και της διαθέσιμης τοπικής βιβλιογραφίας, θα προσπαθήσουμε «να ρίξουμε μια ματιά» στον ελληνικό Εμφύλιο Πόλεμο και το πώς αυτός διαδραματίστηκε μακριά από το επίκεντρο των γεγονότων.

2. Το τοπικό και το χρονικό πλαίσιο της εργασίας.

Η επιλογή της Λαμίας για την εξέταση της καθημερινότητας και των κοινωνικοπολιτικών εξελίξεων την περίοδο του Εμφυλίου Πολέμου δεν αφορά αποκλειστικά την καταγωγή μου από την πόλη και το ενδιαφέρον μου να εμβαθύνω

σε τοπικό επίπεδο επί του θέματος, αλλά, διότι, η Λαμία ήταν ένα σημαντικό σταυροδρόμι από γεωγραφική άποψη που ένωνε τα δίκτυα επικοινωνίας της Στερεάς Ελλάδας και αποτέλεσε το κέντρο των επιχειρήσεων εκκαθάρισης από πλευράς Κυβέρνησης και Εθνικού Στρατού. Επιπλέον, η Λαμία ήταν μεγάλο εμπορικό κέντρο, γεγονός που της έδινε τη δυνατότητα να διαδραματίζει σπουδαίο οικονομικό ρόλο σε ολόκληρη τη Στερεά Ελλάδα.

Το χρονικό πλαίσιο μέσα στο οποίο περιορίστηκε η διπλωματική εργασία αφορά τα έτη από το 1946 ως το 1949, κατά τη διάρκεια των οποίων έλαβαν χώρα οι πολεμικές διαμάχες μεταξύ των δύο «στρατοπέδων». Σε αυτό το σημείο, είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι είναι πολύ δύσκολο να προσδιοριστεί η απαρχή ενός εμφυλίου πολέμου, καθώς οι ρίζες του είναι πάντα βαθύτερες χρονικά και αυτό που θεωρούμε ως έναρξη συνήθως είναι μια αφορμή που πυροδότησε τη σύγκρουση. Στην περίπτωση της Ελλάδας οι ρίζες του προβλήματος μας οδηγούν μερικές δεκαετίες πίσω και πιο συγκεκριμένα στην περίοδο του Εθνικού Διχασμού μεταξύ Βενιζέλου και Βασιλιά Κωνσταντίνου. Το πρόβλημα αυτό εντάθηκε έπειτα από τη Μικρασιατική Καταστροφή και την εγκατάσταση στην Ελλάδα των προσφύγων από τη Μικρά Ασία. Σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε και η δικτατορία του Μεταξά το 1936, κατά την οποία άρχισαν να διώκονται και να περιθωριοποιούνται πολίτες αριστερών φρονημάτων με αποκορύφωμα το κενό στην πολιτική ηγεσία που προκάλεσε η Κατοχή και η απουσία μιας νόμιμης κυβέρνησης καθολικής αποδοχής. Άτυπα, όμως, η έναρξη του ελληνικού εμφυλίου πολέμου θεωρείται η επίθεση των ένοπλων καταδιωκόμενων εναντίον του κτιρίου Χωροφυλακής στο Λιτόχωρο στις 30-31 Μαρτίου 1946.

3. Το ιστορικό υπόβαθρο.

Τέλος, προκειμένου να εισαχθούμε ομαλά στην καταγραφή των γεγονότων της περιόδου 1946-1949, οφείλουμε να παρουσιάσουμε το γενικότερο πλαίσιο των τελευταίων ετών που προετοίμασε τις μετέπειτα εξελίξεις. Μετά το τέλος της Κατοχής και της απομάκρυνσης των γερμανικών στρατευμάτων από την Ελλάδα, ο ΕΛΑΣ συγκρούστηκε με τις δυνάμεις της επί Κατοχής εξόριστης κυβέρνησης τον Δεκέμβριο του 1944 στην Αθήνα, ένα γεγονός που ονομάστηκε «Δεκεμβριανά». Η ήττα του ΕΛΑΣ οδήγησε στην υπογραφή της Συνθήκης της Βάρκιζας, η οποία υποχρέωνε τους αντάρτες να αυτοδιαλυθούν και να παραδώσουν τα όπλα τους.

Η στοχοποίηση των αριστερών στοιχείων αποτελούσε τον κανόνα της μετά-Βάρκιζας εποχής, η οποία σταδιακά οδήγησε στη νομιμοποίηση της συνθήκης αυτής με το Ψήφισμα Γ', το οποίο είχε στόχο την πλήρη αποδιάρθρωση των αριστερών κομμάτων και την εκκαθάριση του δημόσιου τομέα και του στρατού από κομμουνιστικών φρονημάτων πολίτες. Όλες αυτές οι συνθήκες που δημιουργούσαν ασφυξία στις αριστερές κομματικές οργανώσεις, εγκαινίασαν τη «λευκή τρομοκρατία». Όσο η «λευκή τρομοκρατία» εντεινόταν και οι διωγμοί έπαιρναν επίσημη μορφή, όλο και περισσότεροι αναγκάζονταν να καταφύγουν σε ορεινά χωριά, τα οποία αποτελούσαν σημαντικούς συμμάχους του ΕΑΜ, με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν περιφερειακά αρχηγεία αποτελούμενα από αντάρτες. Λίγο αργότερα, όμως, το Φθινόπωρο του 1946, ξεκίνησαν οι επιχειρήσεις εκκένωσης των ορεινών περιοχών, στα οποία βασιζόταν το δίκτυο επικοινωνιών των ανταρτών. Με αυτόν τον τρόπο, λοιπόν, ξεκίνησε στην πραγματικότητα ο Εμφύλιος Πόλεμος που αποτέλεσε μια από τις πιο μαύρες σελίδες της ελληνικής ιστορίας, αν όχι η πιο μαύρη, «αποτελώντας τη μεγαλύτερη αιματοχυσία που γνώρισε η χώρα από την Ανεξαρτησία της, το 1830, έως σήμερα.»¹

---

¹ Γιώργος Μαργαρίτης, *Ιστορία του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου, 1946-1949*, τμ. 1, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2000, σ. 51.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α': Τοπικές συνθήκες πριν το ξέσπασμα των εμφύλιων πολεμικών συγκρούσεων, 1944-1945.

1.1. Η επικράτηση του ΕΑΜ μετά το πέρας της Κατοχής.

Η αποχώρηση των γερμανικών στρατευμάτων από την πόλη της Λαμίας ολοκληρώθηκε στις 18 Οκτωβρίου 1944 και ύστερα από δύο μέρες, ο Άρης Βελουχιώτης εισερχόμενος με πανηγυρικό τρόπο στην πόλη εκφώνησε τον λόγο της Απελευθέρωσης στην πλατεία Ελευθερίας.² Από τη μέρα εκείνη, το ΕΑΜ επικράτησε για μερικούς μήνες στη Λαμία, η οποία αποτέλεσε την έδρα του Γενικού Στρατηγείου του ΕΛΑΣ, των πολιτικών γραφείων περιοχής Στερεάς Ελλάδας και της 13^{ης} Μεραρχίας, καθώς και μιας μικρής βρετανικής δύναμης μαζί με κάποιες άλλες συμμαχικές δυνάμεις.³ Οι τοπικές αρχές αντικαταστάθηκαν και τη θέση του νομάρχη ανέλαβε ένας πιστός φίλος του Βελουχιώτη και παλαιός κομμουνιστής, ο Τάκης Φίτσιος, ενώ δήμαρχος ο γιατρός Νίκος Βέλλιος. Οι υπόλοιπες διοικητικές θέσεις καλύφθηκαν κατά κύριο λόγο από μη κομμουνιστές, οι οποίοι κατέλαβαν τη θέση τους δια βοής σε συνέλευση που έλαβε χώρα σε κεντρικό σημείο της πόλης.⁴

Η έντονη στρατιωτική παρουσία του ΕΑΜ στην περιοχή είχε ως αποτέλεσμα την απόλυτη επικράτηση του ΚΚΕ και των εαμικών οργανώσεων, γεγονός που αποδεικνύεται και από τον εορτασμό στη Λαμία των 26 χρόνων ίδρυσης του ΚΚΕ και των 27 χρόνων από την Οκτωβριανή Επανάσταση παρουσία, μάλιστα, ταγματάρχη από τη Σοβιετική Ένωση.⁵ Ακόμη, έλαβαν χώρα πολλά συλλαλητήρια και ο μέχρι πρότινος παράνομος τύπος του ΕΑΜ ξεκίνησε να λειτουργεί εκ νέου νομότυπα. Η πλήρης μεταστροφή των πολιτικών δεδομένων ήταν γεγονός και το προπολεμικά ανίσχυρο ΚΚΕ είχε αναλάβει τα ηνία έχοντας μετατραπεί μέσα από την περίοδο της Εθνικής Αντίστασης σε εξουσιαστικό κόμμα.

Ύστερα από το ξέσπασμα των «Δεκεμβριανών», το Γενικό Στρατηγείο του ΕΛΑΣ μεταφέρθηκε στα Τρίκαλα, η 13^η Μεραρχία στο κοντινό χωριό Μεξιιάτες και οι υπόλοιπες διοικήσεις μεταφέρθηκαν σε διάφορες περιοχές πιο ασφαλείς. Οι διάφορες

---

² Δημήτρης Δημητρίου (Νικηφόρος), *Αντάρτης στα βουνά της Ρούμελης*, τμ Γ', Αθήνα 1965, σ. 358-363.

³ Βασίλης Βενετσανόπουλος, *Το Βρετανικό Απόσπασμα Τζέλικο στην Ελλάδα μετά την Απελευθέρωση (Οκτώβρης 1944)*, περ. Εθνική Αντίσταση, τ. 56, Δεκέμβρης 1987, σ. 18-25.

⁴ Δημήτρης Νάτσιος, *Οι δήμαρχοι Λαμίας (1836-1996)*, Λαμία 1996, σ. 41-42.

⁵ *Οδηγητής*, 17 Νοέμβρη 1944, σ. 19.

αντάρτικες ομάδες που έλαβαν μέρος στα Δεκεμβριανά, παρέμειναν πολύ κοντά στην πόλη της Λαμίας, ενώ αντίθετα τα βρετανικά στρατεύματα, τα οποία διατηρούσαν αρμονικές σχέσεις με το ΕΑΜ, πορεύτηκαν ανεμπόδιστα προς την Αθήνα, όπου και ενώθηκαν με τις υπόλοιπες βρετανικές δυνάμεις.⁶

Η κυριαρχία του ΕΑΜ στη Λαμία, σε συνδυασμό με την αποχώρηση του βρετανικού αποσπάσματος από την περιοχή, οδήγησε τους αρμόδιους σε συλλήψεις αντιφρονούντων μεταξύ των οποίων ήταν και επιφανή μέλη της πόλης. Το γεγονός αυτό έδρασε αργότερα εναντίον του ΕΑΜ, καθώς πολλοί από τους συλληφθέντες εξελίχθηκαν αργότερα στους μεγαλύτερους πολέμιους των κομμουνιστών. Ωστόσο, παρά τις δραματικές εξελίξεις στην Αθήνα, η νεολαία στη Λαμία παρουσιαζόταν ιδιαίτερος ενθουσιασμένη με την αλλαγή πολιτικής σελίδας και διοργανώνονταν συχνά θεατρικές παραστάσεις και άλλες καλλιτεχνικές δραστηριότητες υπό την αιγίδα της ΕΠΟΝ.⁷

Η ήττα του ΕΛΑΣ στα «Δεκεμβριανά» οδήγησε τα στρατεύματά του σε υποχώρηση προς την Αττικοβοιωτία, παίρνοντας μαζί τους και μεγάλο αριθμό ομήρων, ενώ ταυτόχρονα κατά την επιστροφή τους καταδιώκονταν από βρετανικό απόσπασμα και δέχονταν αεροπορικές επιθέσεις.⁸ Η ανακωχή που υπογράφηκε ανάμεσα στις δύο αντίπαλες δυνάμεις έδωσε τη δυνατότητα στον ΕΛΑΣ να μεταφέρει τα πολεμοφόδια στα γύρω ορεινά χωριά, προκειμένου να μην πέσουν στα χέρια των Βρετανών, οι οποίοι δεν πρόλαβαν να καταλάβουν τη Λαμία μέχρι τη 11^η Ιανουαρίου. Η πόλη παραδόθηκε χωρίς μάχη στις 15 του ίδιου μήνα, όπως είχε συμφωνηθεί, και στις 18 έφτασε στην πόλη μεγάλη βρετανική δύναμη.⁹

Η κατάσταση που επικρατούσε στις τοπικές εαμικές οργανώσεις την ίδια περίοδο δεν ήταν τόσο δραματική όσο τα γεγονότα, καθώς συνέχιζαν να παρουσιάζουν μεγάλη δυναμική ενισχυόμενες από τα στελέχη της Αθήνας που είχαν απομακρυνθεί από την πρωτεύουσα και από τις εφεδρείες του ΕΛΑΣ.¹⁰ Αυτό το γεγονός, σε συνδυασμό με την απουσία ταγμάτων Εθνοφυλακής και μελών της Ορεινής Ταξιαρχίας από την περιοχή, είχε ως αποτέλεσμα οι οργανώσεις στη Λαμία να είναι πιο οργανωμένες και

---

⁶ John Hondros, *Occupation and resistance: The Greek Agony 1941-44*, New York: Pella Pub. Co, 1983, σ. 145.

⁷ *Πρωτοπόρα Νειάτα*, 12 Φεβρουαρίου 1945, σ. 2.

⁸ Μαργαρίτης, ο.π., σ. 77-78.

⁹ Μιχάλης Λιαρούτσος, *Τελειώνοντας ο Δεκέμβρης...*, Β' έκδοση, Εντός, Αθήνα 2000, σ. 120.

¹⁰ Σταύρος Κασιμάτης, *Οι Παράνομοι, Άνθρωποι και ντοκουμέντα*, Φιλίστωρ, Αθήνα 1997, σ. 57.

οι συνθήκες πιο ευνοϊκές συγκριτικά με τις γύρω πόλεις. Έτσι, παρά τη συμφωνία για απομάκρυνση των ανταρτών του ΕΛΑΣ, αυτοί συνέχιζαν να τριγυρνούν στην πόλη και να εκδίδουν κανονικά την εαμική εφημερίδα Ρούμελη.¹¹ Ακόμη και οι αντάρτες που κατέφθαναν κουρασμένοι από την Αθήνα, διατηρούσαν την αισιοδοξία ότι η κατάσταση που διαμορφώθηκε θα είναι προσωρινή και ότι θα αναλάβουν εκ νέου τα ηνία.¹²

1.2. Το τέλος της εαμικής εξουσίας και η επόμενη μέρα.

Η Λαμία, σύμφωνα με τους υπογεγραμμένους όρους της εκεχειρίας, βρισκόταν πλέον σε βρετανική ζώνη επιρροής, με αποτέλεσμα στις 18 Ιανουαρίου 1945 οι αγγλικές δυνάμεις να καταλάβουν κεντρικό σημείο της πόλης και να το περιφράξουν με συρματοπλέγματα θέλοντας να περάσουν το μήνυμα ότι η περίοδος της κυριαρχίας των εαμικών οργανώσεων είχε παρέλθει. Η αντιμετώπιση του τοπικού πληθυσμού απέναντι στη βρετανική παρουσία, όπως την παρουσιάζει η εαμική εφημερίδα «Ρούμελη» την επόμενη μέρα, ήταν ψύχραιμη. Αφενός, η συγκίνηση και η στεναχώρια που προέκυψε από την εκκένωση των ανταρτών του ΕΛΑΣ ήταν δεδομένη, αφετέρου, προσπαθούσαν να αντιμετωπίσουν με ψυχραιμία την παρουσία στην πόλη τους των μέχρι πρότινος συμμάχων τους, καλώντας τους, «να σταθούν στο ύψος της στρατιωτικής τους αποστολής» και να τιμήσουν με τη σειρά τους τη συμφωνία που υπογράψανε, θεωρώντας πως η σύναψη της προέκυψε αποκλειστικά, λόγω της επιθυμίας του λαού να λυθεί η διαφορά αυτή χωρίς πολεμικές προστριβές.¹³

Η καθημερινότητα των πολιτών στη Λαμία δεν άλλαξε ιδιαίτερα τον πρώτο καιρό, καθώς οι εαμικές οργανώσεις λειτουργούσαν κανονικά χωρίς προβλήματα, συγκεντρώσεις λάμβαναν κανονικά χώρα στις κεντρικές πλατείες και η νεολαία της πόλης συνέχιζε να παρακολουθεί τα καλλιτεχνικά προγράμματα που είχε ετοιμάσει γι' αυτούς η ΕΠΟΝ.¹⁴ Οι συνθήκες, ωστόσο, στις γύρω επαρχίες ήταν διαφορετικές και επικρατούσε έντονη ανησυχία, στις τάξεις των «εθνικοφρόνων» πολιτών. Όπως καταγράφεται σε μια αίτηση εθνικιστών πολιτών της Λοκρίδας, παρουσιαζόταν έντονη και άμεση η ανάγκη μεταφοράς της Εθνοφυλακής στα μέρη τους, καθώς ο

---

¹¹ Λιαρούτσος, ο.π., σ. 119-120.

¹² Δημήτρης Καραθάνος, *Αντίο Καπετάνιε*, Φιλίστωρ, Αθήνα 1995, σ. 13-14.

¹³ *Ρούμελη*, 19 Ιανουαρίου 1945.

¹⁴ Ο.π., 22 Ιανουαρίου 1945.

κίνδυνος για τη ζωή τους ήταν μεγάλος και σε διαφορετική περίπτωση θα κατέφευγαν στα όπλα, εξαιτίας της παρουσίας πολλών ανταρτών στα χωριά τους.¹⁵

1.3. Η Συμφωνία της Βάρκιζας και οι συνθήκες που επικράτησαν.

Στις 12 Φεβρουαρίου 1945 υπογράφηκε στη Βάρκιζα η συμφωνία μεταξύ της Κυβέρνησης και του ΚΚΕ, η οποία περιελάμβανε την πλήρη παράδοση των όπλων των ανταρτών και τη διάλυση των ομάδων τους.¹⁶ Οι αντιδράσεις που προκάλεσε η συμφωνία ήταν έντονες με πιο χαρακτηριστική αυτή του Άρη Βελουχιώτη, ο οποίος εναντιώθηκε στην απόφαση αυτή θεωρώντας την προδοσία απέναντι στον ελληνικό λαό και κατηγορώντας την ηγεσία του κομμουνιστικού κόμματος ότι διέπραξε έγκλημα.¹⁷

Ωστόσο, αυτό που επικράτησε κατά κύριο λόγο ήταν η πίστη στο αλάθητο της ηγεσίας και ο συγκεντρωτικός χαρακτήρας του κόμματος λειτούργησε αποφασιστικά στη διαμόρφωση συγκεκριμένης άποψης για το αμφιλεγόμενο αυτό θέμα. Βασικό επιχείρημα της ηγεσίας του ΚΚΕ για το σκεπτικό πίσω από την απόφαση για υπογραφή της συμφωνίας ήταν ότι το κόμμα δέχτηκε την παράδοση των όπλων, προκειμένου να διεκδικήσει με νόμιμο, πλέον, τρόπο την εξουσία, γεγονός που του έδινε τη δυνατότητα να υποστηρίξει ανοιχτά τις θέσεις και τους στόχους του.¹⁸

1.4. Η αντίδραση του Βελουχιώτη στη Συμφωνία της Βάρκιζας.

Ο Βελουχιώτης, κατά τη διάρκεια των Δεκεμβριανών, βρισκόταν στην Ήπειρο πολεμώντας εναντίον του ΕΔΕΣ του Ζέρβα κατόπιν εντολής της νεοσυσταθείσας από τον Σιάντο κεντρικής επιτροπής του ΕΛΑΣ. Η επιχείρηση στέφθηκε από επιτυχία, ωστόσο ο ίδιος και οι σύντροφοί του δεν πρόλαβαν να μεταβούν στην Αθήνα να ενισχύσουν την προσπάθεια, καθώς τα στρατεύματα του ΕΛΑΣ είχαν ήδη αρχίσει να οπισθοχωρούν. Έτσι, ο αρχικαπετάνιος, προκειμένου να μη χαθεί επιπλέον χρόνος και περικυκλωθούν όσοι επέστρεφαν από την Αθήνα, έστησε γραμμή άμυνας στην Αταλάντη, τις Θερμοπύλες και τον Άγιο Κωνσταντίνο, για να αναχαιτίσει τους

---

¹⁵ Ακαδημία Αθηνών, ΚΕΙΝΕ, Αρχείο Δ. Χατζίσκου, « Αίτησις Αθαν. Κρυστάλλη, δικηγόρου και Βασιλείου Δεροστάλη, και λοιπών κατοίκων Θερμοπυλών και Θρονίου Λοκρίδας προς Δ. Χατζίσκον», 5 Φεβρουαρίου 1945.

¹⁶ Μαργαρίτης, ο.π., σ. 78-79.

¹⁷ Γιώργος Χουλιάρας (Περικλής), «Ο δρόμος είναι άσωτος...»: ΕΛΑΣ- ΔΣΕ- Πολωνία, 1941-1958, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα 2005, σ. 380.

¹⁸ Εισήγηση Γ. Σιάντου στη συνεδρίαση της ΚΕ του ΕΑΜ, 14/2/45 ΚΚΕ, *Επίσημα Κείμενα 1940-1945*, τμ Ε', Σύγχρονη Εποχή, 1981, σ. 353.

Βρετανούς που τους ακολουθούσαν. Η μάχη που προέκυψε στη Χαλκομάτα απέτρεψε τα βρετανικά στρατεύματα από το να καταλάβουν τη Λαμία, πριν την υπογραφή της ανακωχής της 11^{ης} Ιανουαρίου 1945.¹⁹

Ύστερα από αυτές τις εξελίξεις και κατόπιν πολλών διαβουλεύσεων αποφασίστηκε να σταματήσει ο ένοπλος αγώνας. Ο Βελουχιώτης, όμως, είχε αντιρρήσεις, καθώς θεωρούσε πως μια ενδεχόμενη ανασύνταξη του ΕΛΑΣ και με τη συνέχιση του ένοπλου αγώνα έξω από την Αθήνα, θα μπορούσαν να πιέσουν και να πετύχουν πιο ευνοϊκούς όρους.²⁰ Εντούτοις, παρά την έντονη διαφωνία του, υπέγραψε τη συμφωνία παράδοσης των όπλων και διάλυσης του ΕΛΑΣ στις 16 Φεβρουαρίου 1945, καθώς δεν επιθυμούσε να διασπάσει την εαμική συνοχή.²¹

Η στάση που τήρησε ο αρχικαπετάνιος του ΕΛΑΣ στη συνέχεια δημιούργησε προστριβές στην ηγεσία του κόμματος. Ίδρυσε το Μέτωπο Εθνικής Ανεξαρτησίας καλώντας τους συντρόφους του να τον ακολουθήσουν χαράσσοντας μια νέα γραμμή με σκοπό την ανεξαρτησία της χώρας.²² Ξεκίνησε, λοιπόν, να στέλνει προσκλήσεις σε μέλη του ΕΛΑΣ. Μάλιστα, στις 26 Φεβρουαρίου έστειλε τον σύντροφό του, Περικλή, στη συνάντηση για την παράδοση των όπλων στη Λαμία, για να πείσει τα στελέχη να τον ακολουθήσουν.²³ Η ανοιχτή κόντρα του Βελουχιώτη με το κόμμα συνιστούσε σημαντικό πλήγμα για την ηγεσία και, μάλιστα, δεν μπορούσαν να τον κατηγορήσουν για ανυπακοή, καθώς είχε ήδη υπογράψει για τη διάλυση του ΕΛΑΣ και την παράδοση των όπλων.

Εντούτοις, η επίσημη αντίδραση του κόμματος δε θα αργούσε. Στην 11^η Ολομέλεια του Κομμουνιστικού Κόμματος που πραγματοποιήθηκε 5-10 Απριλίου, αποφασίστηκε η καταδίκη του και η απαγόρευση οποιασδήποτε βοήθειας προς τον ίδιο, «ούτε μπουκιά ψωμί, ούτε γουλιά νερό για τον Άρη»²⁴. Το Πολιτικό Γραφείο, όμως, επειδή φοβόταν μην κατηγορηθεί το κόμμα για παράβαση της συμφωνίας, κάλεσε τον Βελουχιώτη και τον έπεισε να εγκαταλείψει την ιδέα του Μετώπου Εθνικής Ανεξαρτησίας επιτρέποντάς του να μεταβεί στην Αλβανία, για να

---

¹⁹ Λιαρούτσος, ο.π., σ. 120.

²⁰ Κωστής Παπακόγκος, *Καπετάν Άρης*, Παπαζήσης, Αθήνα, Μάιος 1976, σ. 407.

²¹ Γρηγόρης Φαράκος, *Άρης Βελουχιώτης. Το Χαμένο Αρχείο. Άγνωστα Κείμενα*, Γ' εκδ., Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1997, σ. 337.

²² Φαράκος, ο.π., σ.353.

²³ Χουλιάρης, ο.π., σ. 381

²⁴ Γιάννης Χατζηπαναγιώτου, *Η πολιτική διαθήκη του Άρη Βελουχιώτη*, Δωρικός, Αθήνα 1982, σ. 560-562.

παρουσιάσει τις απόψεις του στο αλβανικό κομμουνιστικό κόμμα. Ο τρόπος διαφυγής του, όμως, θα ήταν ένα χαρτί-φύλλο πορείας που θα προμηθευόταν από τις ηπειρωτικές οργανώσεις.

Παρ' όλα αυτά, το πιστοποιητικό αυτό, ο Βελουχιώτης δεν το βρήκε ποτέ, αν και περιπλανήθηκε αρκετά στην Ήπειρο, και μάλιστα ενημερώθηκε ότι η γραμμή του κόμματος ήταν να μη λάβει καμία βοήθεια. Φτάνοντας στα σύνορα της Αλβανίας, ωστόσο, πληροφορήθηκε την επιστροφή του Ζαχαριάδη στην Ελλάδα και αναπτέρωθηκε το ηθικό του, καθώς θεωρούσε ότι θα μπορούσε να τον πείσει για την αλλαγή πλευσης του κόμματος.²⁵ Ωστόσο, οι ελπίδες του καπετάνιου για συνάντηση με τον Ζαχαριάδη δεν επιβεβαιώθηκαν, με αποτέλεσμα, απομονωμένος από το κόμμα, καταδιωκόμενος από το «Κόκκινο Τάγμα», το 118 Τάγμα Εθνοφυλακής, και περικυκλωμένος αυτοκτόνησε στη Μεσούντα της Άρτας στις 16 Ιουνίου 1945.²⁶

1.5. Η διάδοχη κατάσταση. Η εγκατάσταση της Εθνοφυλακής στη Λαμία.

Σύμφωνα με τους όρους της Συνθήκης της Βάρκιζας, όλες οι μέχρι πρότινος κατεχόμενες από το ΕΑΜ περιοχές θα περιέρχονταν στον έλεγχο της Εθνοφυλακής και των βρετανικών δυνάμεων.²⁷ Στη Λαμία κατέφθασε από την Αθήνα η 10^η Ταξιαρχία Εθνοφυλακής την ίδια μέρα που γιορτάζονταν εντός της πόλης τα δύο χρόνια ίδρυσης της ΕΠΟΝ.²⁸ Η κατάσταση που επικράτησε ήταν ιδιαιτέρως ήσυχη, εξαιτίας της πειθαρχημένης αντίδρασης των μελών του ΕΑΜ και της ΕΠΟΝ, τα οποία είχαν λάβει το μήνυμα ότι έπρεπε να επιδείξουν καλή συμπεριφορά χωρίς να προκύψουν επεισόδια, όπως συνέβη σε άλλες πόλεις.²⁹

Η Ταξιαρχία τέθηκε άμεσα υπό τον έλεγχο και τις διαταγές των Βρετανών, οι οποίοι ξεκίνησαν την επιλεκτική στρατολόγηση για τη συγκρότηση και την ανάπτυξη της Εθνοφυλακής. Στόχος τους ήταν να επανδρώσουν τα τάγματα με άνδρες παλαιότερων τάξεων που είχαν ήδη περάσει τη βασική εκπαίδευση, η οποία ήταν πολυδάπανη. Σκοπός της νέας Εθνοφυλακής δε θα ήταν η υπεράσπιση των συνόρων της χώρας, αλλά η διατήρηση της τάξης εντός της επικράτειας, στην ύπαιθρο της οποίας

---

²⁵ Στο ίδιο, σ. 510.

²⁶ Μπάμπης Γεωργούλας, Το άκρως απόρρητο έγγραφο εξόντωσης του Άρη, Αθήνα, χ.χ

²⁷ ΚΚΕ, *Επίσημα Κείμενα*, τόμος Ε', Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, σ. 411-416.

²⁸ *Πρωτοπόρα Νειάτα*, σ. 3, 23 Φεβρουαρίου 1945.

²⁹ Τάκης Ψημμένος, *Αντάρτες στα Άγραφα*, έκδοση. Γ', Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1998, σ. 11-13.

κυριαρχούσε ακόμη το ΕΑΜ και οι Βρετανοί θεωρούσαν απαραίτητη την εν γένει εμπέδωση της κυβερνητικής εξουσίας, αλλά φυσικά και την εφαρμογή της.

Κατά τη στρατολόγηση, έγινε προσπάθεια να αποκλείσουν όλους όσους είχαν σχέση με το ΕΑΜ, γεγονός, όμως, που αποδείχθηκε δύσκολη υπόθεση. Όπως αποδεικνύεται από την αντίστοιχη στρατολόγηση στην Αθήνα κατά τα Δεκεμβριανά, τα στοιχεία που κατόρθωσαν να ενταχθούν στην Εθνοφρουρά, ήταν άκρως σκληροπυρηνικά και αντικομμουνιστικά, με αποτέλεσμα να δημιουργήσουν έναν σκληρό αντιαμικό πυρήνα. Όσοι ήταν γνωστοί στην τοπική κοινωνία για τα εαμικά τους αισθήματα, εξαιρούνταν για λόγους υγείας, με πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα την «αριστερή πλευρίτιδα».³⁰ Μάλιστα, αυτός ο επιλεκτικός διαχωρισμός των στρατολογούμενων επιβεβαιώνεται και από βρετανικές πηγές.³¹ Αντίθετα, όμως, στην επαρχία, η εισροή εαμικών στοιχείων στην Εθνοφυλακή δεν μπορούσε να αποφευχθεί, με αποτέλεσμα να συσταθούν κομμουνιστικές υποομάδες.³²

Η Εθνοφρουρά και το βρετανικό απόσπασμα στη Λαμία αποτελούσαν τους εγγυητές της διάδοξης κατάστασης που θα φρόντιζαν για την επιβολή της κρατικής εξουσίας και την επαναφορά της ομαλότητας. Ήταν επόμενο, λοιπόν, να απομακρυνθεί η παλιά εαμική διοίκηση και να αντικατασταθεί από νέα μέλη που θα ήταν πιστά στην κυβέρνηση και να διοριστούν σε καίριες διοικητικές θέσεις πρόσωπα που εχθρεύονταν το ΕΑΜ, με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν άμεσα δύο πόλοι.³³ Παρά το γεγονός αυτό, στην αρχή η συμβίωση ήταν αρμονική, σε τέτοιο βαθμό που προκάλεσε τη δυσφορία του Βελουχιώτη για συγκαταβατική διάθεση των εαμικών στοιχείων απέναντι στην Εθνοφρουρά.³⁴

Τον Μάρτιο του 1945 η Εθνοφρουρά, παρά το γεγονός ότι πρωταρχικός σκοπός ήταν η διατήρηση της τάξης και της ομαλότητας στην περιοχή, ξεκίνησε την αποστολή αφοπλισμού των πολιτών στις επαρχίες, με σκοπό να εντοπίσει τον κρυμμένο οπλισμό του ΕΛΑΣ. Αυτό αποδεικνύει ότι ο πραγματικός και απώτερος στόχος της

---

³⁰ Γιώργος Κουτρούκης, *Εν ψυχρώ. Κατοχή- Βάρκιζα- Εμφύλιος*, Καπόπουλος, Αθήνα 1996, σ. 52.

³¹ Heinz Richter, *Η επέμβαση των Άγγλων στην Ελλάδα. Από τη Βάρκιζα στον Εμφύλιο Πόλεμο. Φεβρουάριος 1945- Αύγουστος 1946*, Εστία, Αθήνα 1997, σ. 179.

³² Σωτήρης Κακαράς, *Το Οδοιπορικό ενός Αγωνιστή*, αυτοέκδοση, Λαμία 1999, σ. 122-132.

³³ *Λαμιακός Τύπος*, 8 Μαρτίου 1945.

³⁴ Φαράκος, ο.π., σ. 388.

ήταν να εντοπίσει όλα τα αριστερά στοιχεία και να τα αφανίσει.³⁵ Η εθνοφρουρά, ως εντεταλμένο όργανο της Κυβέρνησης, όφειλε να τηρήσει τις συμφωνίες που είχε υπογράψει η ηγεσία, ωστόσο, κάτι τέτοιο δεν αποδείχθηκε στην πράξη, καθώς υπήρξαν περιπτώσεις που η συμφωνία παραβιαζόταν κατάφορα. Οι μόνες περιπτώσεις που προσπαθούσε να κρατήσει τα προσχήματα, ήταν όταν παρίσταντο Βρετανοί αξιωματικοί. Στις υπόλοιπες περιπτώσεις, ο φανατισμός ήταν μεγάλος και σκοπός τους ήταν μέσω της τρομοκρατίας να εξοντώσουν τα αριστερά στοιχεία και να ενισχύσουν την προσπάθεια επιστροφής του βασιλιά στην Ελλάδα.³⁶

Η κατάσταση είχε ξεκινήσει να εκτροχιάζεται και να βγαίνει εκτός ελέγχου, σε σημείο που μέχρι και ο ίδιος ο πρωθυπουργός της χώρας την περίοδο εκείνη, ο Πλαστήρας, επιβεβαίωσε ότι η Εθνοφυλακή και η Χωροφυλακή ήταν ο πραγματικός λόγος που η κατάσταση ήταν τόσο έκρυθμη και είχε προειδοποιήσει ότι θα τιμωρήσει τους δράστες που δεν υπακούν στις εντολές του. Μάλιστα, το Γενικό Επιτελείο Στρατού θεώρησε απαραίτητη τη μετάθεση των ανδρών της Εθνοφυλακής μακριά από τον τόπο που κατάγονταν, προκειμένου να αποφευχθούν τα προσωπικά κίνητρα εκδίκησης.³⁷ Ωστόσο, αυτή η «προσωπική» αντιπαλότητα που είχε δημιουργηθεί εναντίον των εαμικών υποστηρικτών οδήγησε σε πάρα πολλές συλλήψεις με πλασματικές κατηγορίες.³⁸ Με τον καιρό, οι αρχές του τόπου άρχισαν να σφίγγουν τον κλοιό για τις εαμικές οργανώσεις και στην αρχή τις περιόρισαν τοπικά σε ένα κτίριο όλες μαζί κι αργότερα ζήτησαν και την επίταξή του.³⁹ Μετά από λίγο καιρό, μάλιστα, τον Απρίλιο, ύστερα από εντολή του Εφόρου Οικονομικών κατασχέθηκαν τα αρχεία και τα έπιπλα μαζί με ολόκληρο το κτίριο του ΚΚΕ, ενώ την 1^η Μαΐου βανδάλισαν ολοκληρωτικά τα γραφεία.

Τον ίδιο καιρό είχε ξεκινήσει η παρεμπόδιση της κυκλοφορίας του εαμικού τύπου στο Καρπενήσι. Κατά τη διάρκεια του 1945, η κυκλοφορία των φυλλάδων του αριστερού τύπου μειωνόταν δραματικά, με την εφημερίδα «Ρούμελη» να καταστρέφεται ολοσχερώς τρεις φορές μέχρι την ολοκληρωτική παύση της

---

³⁵ Geoffrey Chandler, *The Divided Land: An Anglo- Greek Tragedy*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 133.

³⁶ PRO, FO 371/48279 «Έκθεση συνταγματάρχη Woodhouse προς τη Βρετανική Πρεσβεία Αθηνών: Κατάσταση στην Πελοπόννησο», 11 Αυγούστου 1945.

³⁷ *Ριζοσπάστης*, 8 Μαρτίου 1945.

³⁸ *Ρούμελη*, 18 Ιουλίου 1946.

³⁹ *Βήμα*, 18 Μαΐου 1945.

λειτουργίας της τον Αύγουστο του 1946.⁴⁰ Παρ' όλα αυτά, η κατάσταση στη Λαμία ήταν πιο ήπια συγκριτικά με τις γύρω πόλεις απέναντι στις εαμικές οργανώσεις και τον τύπο, καθώς η εφαρμογή των διαταγών και η τήρηση των νόμων ήταν πιο πιστή εντός της πόλης, εξαιτίας της παρουσίας βρετανικής δύναμης που λειτουργούσε ανασταλτικά, αλλά και του γεγονότος ότι αποτελούσε την έδρα της Ταξιαρχίας, οπότε οι αυθαιρεσίες ήταν πιο περιορισμένες.⁴¹

Η κατάσταση που είχε δημιουργηθεί πλέον στα αστικά κέντρα, κρινόταν ικανοποιητική για τα δεδομένα της δίμηνης παρουσίας της Εθνοφυλακής και η διαδοχή της από τη Χωροφυλακή ήταν θέμα χρόνου. Ωστόσο, δεν ίσχυε το ίδιο και στην ύπαιθρο, και κυριότερα στα ορεινά χωριά, καθώς η παρουσία της Εθνοφυλακής δεν ήταν εξασφαλισμένη και η εγκατάσταση ήταν δύσκολη, εξαιτίας της έλλειψης ανθρώπινου δυναμικού, με αποτέλεσμα να βρίσκεται υπό εαμική εξουσία.⁴²

Οι κάτοικοι των ορεινών αυτών χωριών υποστήριζαν το ΕΑΜ, είχαν βοηθήσει στην απόκρυψη οπλισμού, τις τοποθεσίες του οποίου αρνούσαν να αποκαλύψουν. Γι' αυτόν τον λόγο, η Ταξιαρχία είχε κατατάξει τα ορεινά αυτά χωριά με κριτήριο την υποστήριξη που τους παρείχαν οι κάτοικοί τους. Αν το χωριό είχε πολλούς υποστηρικτές του ΕΑΜ, βρισκόταν πολύ χαμηλά στη λίστα, με τους κατοίκους αυτών των χωριών να γίνονται κύριοι στόχοι.⁴³ Μάλιστα, αξίζει να τονιστεί σε αυτό το σημείο, ότι οι πρώτες ομάδες ένοπλων καταδιωκόμενων, όπως θα δούμε και παρακάτω, σχηματίστηκαν σε αυτές τις περιοχές.

Παρά την επικράτηση της ιδέας ότι η τάξη και η ασφάλεια αποκαθίστανται από την Εθνοφυλακή, ο αριστερός τύπος κάνει λόγο για συνθήκες Κατοχής με μπλόκα, συλλήψεις, ξυλοδαρμούς και δολοφονίες στην περιοχή της Φθιώτιδας.⁴⁴ Η κατάσταση είχε βγει εκτός ελέγχου, καθώς μαζί με την εγκατάσταση της Εθνοφυλακής, δημιουργήθηκαν ταυτόχρονα και εθνικιστικές παρακρατικές ομάδες που δρούσαν ανεξέλεγκτα, εξαιτίας της λειψανδρίας, αλλά και της παθητικής στάσης

---

⁴⁰ Richter, ο.π., σ. 158.

⁴¹ William Mc Neil, *Greece: American Aid in Action, 1947-1956*, The Twentieth Century Fund, New York 1957, σ. 201.

⁴² *Λαμιακός Τύπος*, 1 Ιουνίου 1945.

⁴³ ΓΕΣ/ΔΙΣ, , ΑΕΠ, τόμος Β', Κείμενο 13, «Στρατιωτική Διοίκηση Λαρίσης: Περί της εν γένει στρατιωτικής καταστάσεως της περιοχής Στρατιωτικής Διοικήσεως Λαρίσης», 1^ο Δεκαπενθήμερο Ιουνίου 1945.

⁴⁴ *Ριζοσπάστης*, 13 Μαΐου 1945.

των αρχών⁴⁵. Οι ομάδες αυτές πήραν την εξουσία στα χέρια τους κάνοντας επιδρομές στα χωριά.⁴⁶ Παρά τον υποχρεωτικό νόμο 463 περί παράδοσης οπλισμού των πολιτών, οι παρακρατικές ομάδες συνέχισαν ακάθεκτες τη δράση τους, ιδιαίτερα στην ύπαιθρο, αν και η Χωροφυλακή είχε καθησυχάσει με δηλώσεις της την κυβέρνηση ότι οι ομάδες αυτές έχουν αυτοδιαλυθεί. Τα γεγονότα, όμως, των επόμενων μηνών, διέψευσαν τις διαβεβαιώσεις αυτές με αποκορύφωμα την επίσημη επικήρυξη των ηγετών τους από την Επιτροπή Δημόσιας Ασφάλειας τον Νοέμβριο 1945.⁴⁷

Στην πραγματικότητα, η «λευκή τρομοκρατία» εντάθηκε με την ανοχή της Χωροφυλακής,⁴⁸ καθώς η κυβέρνηση δεν μπόρεσε ποτέ να επιβληθεί στα υφιστάμενα εκτελεστικά της όργανα, γεγονός που καταγγέλθηκε από τον αριστερό τύπο, αλλά και επιβεβαιώθηκε από τον Βρετανό Αξιωματικό Woodhouse, ο οποίος σε επιστολή του προς την πρεσβεία της Βρετανίας έδωσε αναλυτική αναφορά για τον ανεπαρκή έλεγχο των ανδρών της Χωροφυλακής και της Εθνοφυλακής, οι οποίοι αποφάσιζαν κατά το δοκούν για το αν θα εκτελεστούν οι άνωθεν διαταγές.⁴⁹ Μετά τις εκλογές του 1946 και την άνοδο του Τσαλδάρη στην Κυβέρνηση, οι παρακρατικές ομάδες τέθηκαν υπό την επίσημη εποπτεία και καθοδήγηση της νέας κυβέρνησης και μέσω του διατάγματος του Οκτωβρίου 1946, οι ομάδες αυτές μετατράπηκαν σε Μονάδες Ασφαλείας Υπαιθρου, τις λεγόμενες ΜΑΥ.⁵⁰

Συνοψίζοντας, θα μπορούσε να τονίσουμε το γεγονός ότι η λευκή τρομοκρατία οργανώθηκε σχεδόν με επίσημο τρόπο και ξεκίνησε αμέσως μετά τη Συμφωνία της Βάρκιζας και την ταυτόχρονη διάλυση του ΕΛΑΣ. Η δημιουργία των εθνικιστικών ομάδων εμφανίστηκε ταυτόχρονα και αυτές επεκτάθηκαν σε όλες τις περιοχές έχοντας για οπλισμό τον ίδιο που είχε πριν λίγο καιρό παραδώσει ο ΕΛΑΣ, γεγονός που αποδεικνύει την επίσημη καθοδήγηση του όλου εγχειρήματος. Καταλυτικό στοιχείο ήταν η κοινή στόχευση παρακρατικών ομάδων και Χωροφυλακής-Εθνοφυλακής ενάντια στους πολίτες αριστερών φρονημάτων.

---

⁴⁵ ΓΕΣ/ΔΙΣ, ΑΕΠ, Τόμος Β', Κείμενο 4, «ΑΣΔΣΕ, Δ/σις Πληροφοριών: Κατάστασις εμφανισθεισών ενόπλων ομάδων».

⁴⁶ *Το Βήμα*, 18 Μαΐου 1945.

⁴⁷ *Λαμιακός Τύπος*, 16 Νοεμβρίου 1945 και *Ρούμελη*, 28 Δεκεμβρίου 1945.

⁴⁸ Γερμανός Δημάκος (Ανυπόμονος), *Ενθυμήματα Μακαριστού Πατέρα Γερμανού- Δημάκου «Ανυπόμονου»*, *Αναμνήσεις από την Εθνική Αντίσταση*, Λαϊκή Φωνή, 2010, σ. 65-69.

⁴⁹ PRO, FO 371/ 48279 «Εκθεση C. M. Woodhouse προς Βρετανική Πρεσβεία: Κατάσταση στην Πελοπόννησο» 11 Αυγούστου 1945.

⁵⁰ David Close, *The reconstruction of the Right- Wing State in the Greek Civil War, 1943-1950. Studies of polarization*, Routledge, London 1993, σ. 168.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β': Το ΚΚΕ στη Λαμία.

Στο κεφάλαιο αυτό θα προσπαθήσουμε να καταδείξουμε την πολιτική τακτική που ακολούθησε το ΚΚΕ σε τοπικό επίπεδο. Στη Λαμία, την εποχή εκείνη, εδραζόταν η Κομματική Οργάνωση Περιοχής Στερεάς και θα καταγραφεί η δραστηριότητά της από την υπογραφή της Συνθήκης της Βάρκιζας κι έπειτα μέχρι και τις εκλογές του Μαρτίου 1946. Πιο αναλυτικά, θα παρουσιαστούν ο αντίκτυπος και οι αντιδράσεις ανάμεσα στα κομματικά στελέχη από τη συμφωνία για την παράδοση των όπλων και τη διάλυση του ΕΛΑΣ και οι τριγμοί που προκάλεσε η ανοιχτή αντίθεση και η μετέπειτα αντιπαράθεση του Άρη Βελουχιώτη απέναντι στην επίσημη γραμμή της ηγεσίας. Τέλος, θα επισημανθεί η δράση των κομματικών οργανώσεων ύστερα από την έναρξη της εμφύλιας διαμάχης και την πορεία προς το πέρασμα στην παρανομία.

2.1. Οι πρώτες οδηγίες προς την ΚΟΠΣ.

Οι εντολές που είχαν λάβει οι τοπικές κομματικές οργανώσεις μετά την υπογραφή της συμφωνίας της Βάρκιζας από τον οργανωτικό γραμματέα του κόμματος, Γ. Ιωαννίδη, ήταν ότι όφειλαν να ενημερώσουν και να αναλύσουν διεξοδικά σε όλα τα στελέχη για τους όρους της συμφωνίας και να ξεκαθαρίσουν ποιες θα ήταν οι νέες τους υποχρεώσεις. Ακόμη, έπρεπε να γίνει συγκέντρωση των ανταρτών, προκειμένου να τους διαφωτίσουν για τους λόγους που αναγκάζονται να παραδώσουν τα όπλα και να διαλύσουν τον ΕΛΑΣ και ύστερα να τους πείσουν να γυρίσει ο καθένας στον τόπο καταγωγής του. Θεωρούταν σημαντικό να τονιστεί το γεγονός ότι το ΚΚΕ πλέον θα αγωνιζόταν για την επαναφορά των ατομικών και δημοκρατικών ελευθεριών διαμέσου της νόμιμης οδού και οποιαδήποτε παραβίαση της νέας αυτής συμφωνίας, θα έπρεπε να καταγγέλλεται πάραυτα.⁵¹ Ωστόσο, τονίστηκε ότι έπρεπε να κρυφτεί ένα σημαντικό μέρος του επί παράδοση οπλισμού του ΕΛΑΣ, προκειμένου να δημιουργηθούν νέες ομάδες ενόπλων σε κάθε περιοχή, οι οποίες θα ονομάζονταν «Ενώσεις Αγωνιστών του Εθνικοαπελευθερωτικού Αγώνα 1941-1944».⁵²

Σύμφωνα με νέα διαταγή, η ΚΟΠΣ έπρεπε να κρύψει στα ορεινά τον καλό και λειτουργικό οπλισμό του ΕΛΑΣ, ενώ αντίθετα ο μη λειτουργικός και άχρηστος έπρεπε να παραδοθεί στην κυβέρνηση. Αμέσως συστάθηκε ομάδα από έμπιστα μέλη,

⁵¹ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, φ. 32/229, κουτί 145, «Ιωαννίδης προς κομματικές οργανώσεις», 15 Φεβρουαρίου 1945.

⁵² ΚΚΕ, *Επίσημα Κείμενα*, ο.π., Τόμος Ε', σ. 357

τα οποία ύστερα θα κατέφευγαν στο εξωτερικό, προκειμένου να μη γίνει γνωστή η τοποθεσία απόκρυψής του.⁵³ Βέβαια, το μεγαλύτερο κομμάτι του οπλισμού αυτού βρέθηκε, όπως αναφέρεται και στο ημερολόγιο της 10^{ης} Ταξιαρχίας Εθνοφυλακής.⁵⁴ Στην πραγματικότητα, ήταν γνωστό ανάμεσα στα στελέχη του κόμματος ότι η απόκρυψη του οπλισμού θα ήταν δεδομένα ένα δύσκολο εγχείρημα, εξαιτίας του μεγάλου όγκου όπλων, ωστόσο θεώρησαν απαραίτητο να προβούν σε αυτή την ενέργεια, στην προσπάθειά τους να πείσουν τους αντιρρησίες ότι δεν έχουν υποστεί καμία ήττα και ότι θα ήταν άμεσα έτοιμοι σε περίπτωση αυτοάμυνας και αυτοπροστασίας απέναντι σε επιθέσεις εναντίον πρώην μελών του ΕΛΑΣ.⁵⁵

Παρά την προσπάθεια του ΚΚΕ να τηρήσει τη συμφωνία, δεν άργησαν οι παραβιάσεις από την Εθνοφυλακή με την πρώτη σύλληψη στη Λαμία να αφορά τον Σωτήρη Μπεγνή, καπετάνιο του ΕΛΑΣ.⁵⁶ Ενδεικτικό της κατάστασης ήταν η απαγόρευση στις οργανώσεις να συμμετάσχουν στον εορτασμό για την επέτειο της 25^{ης} Μαρτίου. Τα γεγονότα αυτά, σε συνδυασμό με τη συνεχιζόμενη τρομοκρατία των πολιτών, οδήγησαν στη σταδιακή μείωση της δύναμης και της επιρροής του ΕΑΜ, καθώς όλο και περισσότεροι αρνούνταν να πάρουν μέρος στις κομματικές δραστηριότητες προτιμώντας να αποχωρήσουν προς μεγάλες πόλεις, για να γλιτώσουν τη σύλληψη.⁵⁷ Η δυσαρέσκεια εντεινόταν και όλο και περισσότεροι θεωρούσαν ότι, αυτή η κατάφορη παραβίαση των όρων, θα οδηγούσε την ηγεσία να δώσει την εντολή για επανασύσταση του ΕΛΑΣ και προσφυγή στον ένοπλο αγώνα.⁵⁸

2.2. Επιμονή στη νομιμότητα.

Το ΚΚΕ σαφώς επικεντρωμένο και αποφασισμένο να τηρήσει πιστά τη Συμφωνία της Βάρκιζας, προσπαθούσε να προωθήσει την ιδέα της επίτευξης των απώτερων σκοπών του, μέσω δημοκρατικών και ειρηνικών μέσων. Ωστόσο, η δυσκολία του να αντιμετωπίσει τη δυσαρέσκεια που επικρατούσε απέναντι στην επίσημη γραμμή του κόμματος, προκάλεσε μια εσωτερική κρίση και αμφισβήτηση μεταξύ των μελών, με

---

⁵³ Αριστείδης Θεοχάρης, *Στην Ελλάδα με τον Δημοκρατικό Στρατό 1945-1949*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2002, σ. 26.

⁵⁴ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Αρχεία Εμφυλίου Πολέμου (ΑΕΠ)*, Φ. 1236/5/1 « Γραφείο Επιχειρήσεων 10^{ης} Ταξιαρχίας Εθνοφυλακής: Πολεμικών Ημερολόγιον».

⁵⁵ Γιάννης Ιωαννίδης, *Αναμνήσεις. Προβλήματα της Πολιτικής ΚΚΕ στην Εθνική Αντίσταση 1940-1945*, Θεμέλιο, Αθήνα 1979.

⁵⁶ Κώστας Καραγιώργος, *Ελληνική Εθνική Αντίσταση. Η Ρούμελη στις φλόγες*, Αθήνα 1979, σ. 160.

⁵⁷ *Λαμιακός Τύπος*, 8 Μαρτίου 1945.

⁵⁸ Γιάννης Μανούσακας, *Ο Εμφύλιος στη σκιά της Ακροναυπλίας*, Δωρικός, Αθήνα 1977, σ. 14.

αποτέλεσμα πολλοί πρώην ελασίτες να μην υπακούσουν τις εντολές περί φυγής προς τη Γιουγκοσλαβία. Ως εκ τούτου, πάρα πολλοί παρέμειναν στα ορεινά, σε κάποιες περιπτώσεις οπλισμένοι. Για να αντιμετωπιστεί αυτή η κατάσταση, το κόμμα ήρθε σε συμβιβασμό μαζί τους και τους επέτρεψε να διατηρήσουν τον οπλισμό τους, αλλά να παραμείνουν κρυμμένοι, γιατί σε περίπτωση που τους έβλεπαν να κυκλοφορούν οπλισμένοι, θα θεωρούταν παραβίαση των συμφωνημένων όρων.⁵⁹ Παρ' όλα αυτά, η εντεινόμενη ανυπακοή και η παραβίαση της Συμφωνίας από εθνικιστικές ομάδες ωθούσε όλο και περισσότερους να καταφύγουν στα ορεινά.

Σε όλες τις συνεδριάσεις των κομματικών οργανώσεων μόνιμο θέμα συζήτησης ήταν η ανάγκη πλήρους εφαρμογής της συμφωνίας και της πειθάρχησης των μελών του κόμματος προς τη γραμμή αυτή. Εντούτοις, η συνεχώς αυξανόμενη δύναμη της Εθνοφυλακής, η επικράτησή της σε ολοένα και περισσότερες περιοχές, η δημιουργία των δεξιών παρακρατικών ομάδων και η κατάφορη παραβίαση της Συμφωνίας της Βάρκιζας από την «αντίπαλη παράταξη», προκαλούσε αναπόφευκτα πολλά ερωτηματικά και πολλή κριτική προς το κόμμα, τα ηγετικά στελέχη του οποίου, όπως διαφαινόταν, παρέμεναν στο απυρόβλητο και ασφαλή, με αποτέλεσμα να γίνεται σαφής λόγος για προδοσία.

2.3. Συνεδριάσεις του ΚΚΕ το 1945.

Εξαιτίας όλης αυτής της αμφισβήτησης από την κομματική βάση του κόμματος, θεωρήθηκε αναγκαίο να γίνει ένας απολογισμός για τα πεπραγμένα της ηγεσίας αναφορικά με τα Δεκεμβριανά και τη μετέπειτα υπογραφή της Συμφωνίας της Βάρκιζας. Για τον λόγο αυτόν, στις 5-10 Απριλίου 1945 συγκλήθηκε η 11^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ, η οποία δεν πραγματοποιήθηκε σε γιορτινό κλίμα.⁶⁰ Βασικό θέμα συζήτησης ήταν η πολιτική που ακολούθησε το κόμμα κατά τη διάρκεια της Κατοχής και σύμφωνα με τους εισηγητές Σιάντο και Ιωαννίδη, η γενική τακτική που ακολουθήθηκε ήταν σωστή. Παρ' όλα αυτά, έγιναν σοβαρά λάθη που δεν επέτρεψαν στο κόμμα να αποκτήσει το «πάνω χέρι», με σημαντικότερο τη δυσκολία επικοινωνίας με τη Μεγάλη Βρετανία, καθώς μια ενδεχόμενη συνεννόηση με τους Βρετανούς, θα καθιστούσε πιο βατή την εξέλιξη μιας αριστερής κυβέρνησης εκλεγμένης με δημοκρατικά μέσα. Γι' αυτόν τον λόγο, πρότειναν μια διαφορετική

⁵⁹ Κώστας Παλαιολόγου, *Από την Εθνική Αντίσταση στον Εμφύλιο 1946-1949*, τμ. Α', Σύγχρονη Γνώμη, Αθήνα 2003, σ. 58.

⁶⁰ Richter, ο.π., σ. 291-294.

προσέγγιση, όχι τόσο άτεγκτη, προκειμένου να κατορθώσουν μια πολιτική συμμαχία, ένα μέτωπο ικανό να αντιπαρατεθεί στο φιλοβασιλικό κίνημα, η δύναμη του οποίου αυξανόταν ραγδαία.

Ωστόσο, όπως αποδείχθηκε, στην πραγματικότητα ήταν δύσκολο η ηγεσία να παραδεχτεί τη λανθασμένη προσέγγιση της, καθώς σε αυτή την περίπτωση θα εναντιωνόταν στην επίσημη σοβιετική γραμμή και θα δικαίωνε όλους όσοι διαφωνούσαν με την υπογραφή της Συμφωνίας της Βάρκιζας. Ακόμη, μια ανοιχτή και δημόσια αυτοκριτική απέναντι στην πολιτική που ακολούθησε το κόμμα, θα οδηγούσε σε δραματική πτώση του κύρους και της δημοτικότητας της υπάρχουσας ηγεσίας, με ενδεχόμενη την εξέλιξη της αντικατάστασης. Κανείς, όμως, δεν επιθυμούσε να αντιτεθεί επίσημα και δημόσια φτάνοντας στα άκρα.⁶¹ Επομένως, όπως ήταν λογικό, η εσωτερική κρίση συνέχισε να υφίσταται, αφού δεν προέκυψε καμία ουσιαστική εξέλιξη, με τις αποφάσεις της 11^{ης} Ολομέλειας να εγκρίνονται, παρά τις διαφωνίες.

Στις 25-27 Ιουνίου 1945 πραγματοποιήθηκε η 12η Ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ με κεντρικό εισηγητή τον Ζαχαριάδη, ο οποίος έκανε μια ανασκόπηση της πολιτικής γραμμής που εφάρμοσε το κόμμα την περίοδο της Κατοχής. Σε γενικές γραμμές το κόμμα, σύμφωνα με τον ίδιο, είχε ακολουθήσει σωστή τακτική, εκτός από κάποια μικρά λάθη, και η ήττα στα Δεκεμβριανά δεν ήταν αποτέλεσμα λανθασμένου χειρισμού της ηγεσίας, αλλά ευθύνη της Μεγάλης Βρετανίας και των πολιτικών αντιπάλων του. Η γραμμή που όφειλε να ακολουθήσει από κει και πέρα το κόμμα ήταν βασισμένη στη Σοβιετική Ένωση από τη μία και στη Μεγάλη Βρετανία από την άλλη. Προκειμένου να αλλάξει σελίδα το κόμμα και να επιτευχθεί η ταύτιση με τους δημοκρατικούς θεσμούς, έπρεπε να τηρηθεί ευλαβικά η Συμφωνία της Βάρκιζας, να καταδικαστούν οι δωσίλογοι και να δοθεί γενική αμνηστία, για να γίνουν εκλογές που πληρούν όλα τα δημοκρατικά κριτήρια.

Τις πρώτες μέρες του Οκτωβρίου 1945 (1-6 Οκτωβρίου) συγκλήθηκε το 7^ο Συνέδριο του ΚΚΕ μέσα σε ευχάριστη και αισιόδοξη ατμόσφαιρα χωρίς τη διάθεση για δραματικές αλλαγές και κριτική στα πεπραγμένα των προηγούμενων ετών. Στη συγκέντρωση αυτή έγινε λεπτομερής αναδιοργάνωση του κόμματος και τονιζόταν η ανάγκη για δημοκρατική επικράτηση. Ακόμη, ιδρύθηκαν δύο νέα όργανα, η Κεντρική

---

⁶¹ Richter, ο.π., σ. 295.

Επιτροπή Ελέγχου και Πανελλήνια Στρατιωτική Επιτροπή.⁶² Ο Κουφοδήμος, ως υπεύθυνος για την ΕΠΟΝ Στερεάς και ο Κολιγιάννης ως γραμματέας της κομματικής οργάνωσης αποτέλεσαν την αντιπροσωπεία της ΚΟΠΣ που παραβρέθηκε στο συνέδριο και στην ομιλία τους υπερτονίστηκε η συνεισφορά της Ρούμελης στην Αντίσταση.⁶³

2.4. Λαϊκή μαζική αυτοάμυνα.

Για να αντιμετωπιστεί, όμως, η παρακρατική δράση εθνικιστικών ομάδων, το κόμμα όφειλε να λάβει μέτρα για την προστασία των μελών και των στελεχών του με τη δημιουργία ομάδων αυτοάμυνας. Οι ενέργειες αυτές αφορούσαν απλές κινητοποιήσεις και γενικές απεργίες, αυτοάμυνα με αυτοσχέδια όπλα από παλιούς πολίτες και οργανωμένες οπλισμένες ομάδες αποτελούμενες από πρώην ελασίτες.⁶⁴ Όλα τα μέλη του ΚΚΕ είχαν οργανωθεί σε ομάδες αυτοάμυνας 10 ατόμων σχηματίζοντας δική τους ενιαία οργάνωση και διοίκηση δρώντες κυρίως παράνομα τις νυχτερινές ώρες και ευρισκόμενοι σε μόνιμη επιφυλακή.⁶⁵ Παρά την αρχική δυσaráεσκεια και απογοήτευση από τη Συμφωνία της Βάρκιζας, το εγχείρημα της αυτοάμυνας βρήκε ανταπόκριση ανάμεσα στα μέλη του κόμματος.⁶⁶

Σε τοπικό επίπεδο, η οργάνωση της μαζικής αυτοάμυνας στην περιοχή της Φθιώτιδας ακολούθησε μια αργή πορεία παρά τα έντονα φαινόμενα λευκής τρομοκρατίας που παρουσιάστηκαν, εξαιτίας της αποδυνάμωσης των κομματικών οργανώσεων ύστερα από την απομάκρυνση των αγροτικών πληθυσμών. Υπεύθυνος στη Στερεά Ελλάδα ορίστηκε ο Βαγγέλης Παπαδάκης, ο κατά κόσμο «καπετάν Λευτεριάς». Σύμφωνα με την εφημερίδα «Ρούμελη», η λαϊκή μαζική αυτοάμυνα δεν εφαρμόστηκε στα ορεινά χωριά, παρά μόνο σε δύο περιπτώσεις, ενώ, αντίθετα, στην πόλη της Λαμίας, υπήρχαν ομάδες που προστάτευαν τα γραφεία της και τις εαμικές συγκεντρώσεις.⁶⁷

---

⁶² Το 7^ο Συνέδριο του ΚΚΕ, τμ. Α', Αθήνα 1945, σ. 33 και 57.

⁶³ Ριζοσπάστης, 2 Οκτωβρίου 1945.

⁶⁴ Ριζοσπάστης, 24 Αυγούστου 1945, «Ομιλία Ν. Ζαχαριάδη στη Θεσσαλονίκη».

⁶⁵ Μπλάνας (Κίτσαβος), ο.π., σ. 44-51.

⁶⁶ Μανούσακας, ο.π., σ. 86.

⁶⁷ Παλαιολόγου, ο.π., σ. 30.

2.5. Η πολιτική δραστηριότητα του ΚΚΕ το 1946.

Τους πρώτους μήνες του 1946 το ΚΚΕ αρχίζει να διαφοροποιεί την τακτική επιμονής στους δημοκρατικούς θεσμούς και χρησιμοποιεί τις ένοπλες ομάδες ως μέσο πίεσης στην κυβέρνηση, εξαιτίας της αυξανόμενης «λευκής τρομοκρατίας» εναντίον των πολιτών αριστερών φρονημάτων. Η πεποίθηση των ηγετών του κόμματος ότι η συνεργασία με την κυβέρνηση Σοφούλη θα μπορούσε να επιτευχθεί δεν επαληθεύτηκε, με αποτέλεσμα το ΚΚΕ να αποσύρει την υποστήριξη του, καθώς σε καμία περίπτωση δε αμβλύθηκε η πολιτική ένταση και δεν αντιμετωπίστηκαν με συνέπεια οι παρακρατικές ομάδες που έσπερναν τον τρόμο. Αποδείχθηκε ότι μια συνεννόηση με το πολιτικό Κέντρο ήταν δύσκολη, καθώς οι υποστηρικτές του διαπνέονταν εξίσου από ένα αντικομμουνιστικό πνεύμα και δεν είχαν την επιθυμία να συμβάλουν στην εξομάλυνση της πολιτικής κρίσης με τον Ζαχαριάδη, εντούτοις, να τονίζει ότι πραγματικός υπαίτιος για την όξυνση του φαινομένου της τρομοκρατίας ήταν οι Βρετανοί πολύ περισσότερο απ' ό τι η κυβέρνηση Σοφούλη.⁶⁸

Ύστερα από την ψήφιση του νόμου για το άδειασμα των φυλακών, η κατάσταση χειροτέρευε ακόμη περισσότερο, καθώς οι αποφυλακισμένοι γίνονταν εύκολη λεία για τις παρακρατικές ομάδες, οι οποίες τους περίμεναν ακριβώς έξω από τις φυλακές⁶⁹ και η εφημερίδα «Ρούμελη» δημοσιοποίησε τουλάχιστον 3 δολοφονίες άρτι αποφυλακισθέντων λόγω του νέου νόμου.⁷⁰ Το μόνο θετικό που προέκυψε για το ΕΑΜ από τα μέτρα αποσυμφόρησης ήταν ότι απελευθερώθηκε ένας σημαντικός αριθμός μελών, μεταξύ των οποίων και ο Λευτεριάς, οι οποίοι εντάχθηκαν αμέσως στις οργανώσεις.⁷¹ Μάλιστα, αξίζει να τονιστεί η άποψη του «Λαμιακού Τύπου» για τη δολοφονία ενός αποφυλακισμένου, κατά την οποία ήταν απόλυτα φυσιολογικό να δολοφονηθεί, καθώς κυκλοφορούσε αμέριμνος στο χωριό του χωρίς να φοβάται τις συνέπειες.⁷²

Στις αρχές του 1946, η κατάσταση στη Λαμία ήταν έκρυθμη, εξαιτίας επεισοδίων που έλαβαν χώρα εντός της πόλης με τη Χωροφυλακή να επιτίθεται ανοιχτά εναντίον διαδηλωτών που διαμαρτύρονταν για τη μη σωστή εφαρμογή της δικαιοσύνης, με

⁶⁸ Ριζοσπάστης, 12 Δεκεμβρίου 1945.

⁶⁹ Παλαιολόγου, ο.π., σ. 31.

⁷⁰ Ρούμελη, 14 Φεβρουαρίου 1946.

⁷¹ Κουτρούκης, ο.π., σ. 67.

⁷² Λαμιακός Τύπος, 9 Φεβρουαρίου 1946.

αποτέλεσμα τη σύλληψη του Γιαταγάνα, μέλους της ΚΟΠΣ.⁷³ Ως συνέπεια αυτού, οι κομματικές οργανώσεις απάντησαν με διατήρηση κλειστών καταστημάτων ως ένδειξη διαμαρτυρίας και ο Υφυπουργός Δημόσιας Τάξης Μερκούρης και ο Ανώτατος Διοικητής της Χωροφυλακής κατέφθασαν εσπευσμένα στη Λαμία, για να ελέγξουν οι ίδιοι την κατάσταση που επικρατούσε και το αν η χωροφυλακή εκτελούσε σωστά τα καθήκοντά της.

Στις 12-15 Φεβρουαρίου 1946 έλαβε χώρα η 2^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ κατά την οποία αποφασίστηκε να ακολουθήσει το κόμμα μια διττή τακτική. Αρχικά, η επιμονή στους δημοκρατικούς θεσμούς και η πολιτική καθιέρωση με νόμιμα μέσα θα συνέχιζε να αποτελεί την προτεραιότητα της ηγεσίας, ωστόσο το κλίμα τρομοκρατίας που επικρατούσε εναντίον υποστηρικτών του κόμματος, οδηγούσε αναπόφευκτα στην εφαρμογή μια πιο οργανωμένης και συγκροτημένης αυτοάμυνας. Όσοι είχαν καταφύγει στα βουνά, θα μπορούσαν πλέον να προστατέψουν τον εαυτό τους με τη χρήση όπλων, η δράση των οποίων, όμως, θα περιοριζόταν στην υπεράσπισή τους από τις παρακρατικές ομάδες και δε θα περιελάμβανε σε καμία περίπτωση επιθέσεις εναντίον στρατιωτικών αποσπασμάτων και Βρετανών, καθώς έπρεπε να διατηρηθούν τα νόμιμα πλαίσια, τα οποία είχε θέσει εξ αρχής η ηγεσία.⁷⁴ Παρ' όλα αυτά, δεν προέκυψε καμία οργανωμένη κίνηση του ΚΚΕ να συντονιστεί ο ένοπλος αγώνας ούτε να προωθηθεί οπλισμός στα ορεινά μέχρι και τους καλοκαιρινούς μήνες του 1946.⁷⁵

2.6. Προεκλογική δραστηριότητα του ΚΚΕ.

Στις προκηρυγμένες εκλογές της 31^{ης} Μαρτίου 1946, το ΕΑΜ τόνισε πως, για να συμμετάσχει, θα έπρεπε να πληρούνται κάποιες προϋποθέσεις (λήξη τρομοκρατίας, γενική αμνηστία, αναθεώρηση εκλογικών καταλόγων, εκκαθάριση του Σωμάτων Ασφαλείας και του Στρατού και σχηματισμό κυβέρνησης με συμμετοχή του ΕΑΜ).⁷⁶ Η ηγεσία του ΚΚΕ, όμως, αποφάσισε πως υπό τις δεδομένες συνθήκες το κόμμα δε θα συμμετείχε στις εκλογές, αν και με τη βοήθεια των Βρετανών θα μπορούσε να

⁷³ Πάνος Λαγδάς, *Άρης Βελουχιώτης, Ο πρώτος του αγώνα. Βιογραφία 1905-1945*, Κυψέλη, Αθήνα 1976, σ. 25.

⁷⁴ O.L. Smith, «Αυτοάμυνα και Κομμουνιστική Πολιτική» στο Μελέτες για τον Εμφύλιο Πόλεμο 1945-1949, L. Baerentzen, J.O. Iatrides, O.L. Smith (επιμ.), Museum Tusulanum Press, Κοπεγχάγη 1982, σ. 165-183.

⁷⁵ Μπλάνας (Κίτσαβος), ο.π., σ. 59.

⁷⁶ *Ριζοσπάστης*, 8 Φεβρουαρίου 1946.

αλλάξει το πολιτικό σκηνικό και να ικανοποιηθούν τα αιτήματα του ΕΑΜ για πολιτική ομαλότητα και νόμιμες εκλογικές διαδικασίες. Γι' αυτόν τον λόγο, ζητήθηκε μια δίμηνη αναβολή, προκειμένου να διορθωθούν τα κακώς κείμενα, με τον Ριζοσπάστη να επαναλαμβάνει δυναμικά τα αιτήματα του.⁷⁷

Στη Φθιώτιδα, όπως περιγράφει η εφημερίδα «Ρούμελη», δεν ήταν δυνατόν να γίνουν εκλογές με νόμιμες διαδικασίες, καθώς τα εκβιαστικά φαινόμενα τρομοκρατίας με απώτερο στόχο την επιβολή ψήφου του συμφέροντός τους ήταν έντονα και η ανάγκη για μαζική υπεράσπιση από τις παρακρατικές ομάδες ήταν μεγάλη. Η κατάσταση στην ύπαιθρο ήταν πολύ χειρότερη από ότι στη Λαμία, καθώς στην τελευταία οι εαμικές οργανώσεις ήταν ακόμη δραστήριες μέχρι και το καλοκαίρι του 1946 όπου ξεκίνησαν οι συλλήψεις και οι δολοφονίες και οι περισσότεροι αναγκάστηκαν να απομακρυνθούν από την περιοχή, για να σωθούν.⁷⁸

Μέχρι το καλοκαίρι του 1946, το ΕΑΜ ήταν ακόμη ισχυρό και αυτό αποδεικνύεται από το γεγονός των εορτασμών για τα 28 χρόνια του Κόκκινου Στρατού (23 Φεβρουαρίου) και για τα 3 χρόνια της ΕΠΟΝ (23-26 Φεβρουαρίου), οι οποίοι περιελάμβαναν και διάφορες εκδηλώσεις, αθλητικά γεγονότα, ομιλίες και χορούς παρουσία του Υπουργού Υγείας Μαλαμίδα, με την εθνικόφρονα παράταξη να καταστεί σαφή τη δυσφορία της για την υποστήριξη που τους παρείχε.⁷⁹ Η ΕΠΟΝ συνέχισε την πολιτιστική δραστηριότητα και το καλοκαίρι διοργανώνοντας μέχρι και εκδρομές σε παραθαλάσσια περιοχή, για να κάνουν τα μπάνια τους οι νέοι της πόλης.

Στις 21 Μαρτίου 1946 ο Ριζοσπάστης κινητοποιούσε τον κόσμο να απόσχει από τις εκλογές και στη Λαμία ο Δημοκρατικός Σύλλογος σε συγκέντρωση στην οποία συμμετείχαν επιφανείς πολιτευτές, όπως ο Τσιριμώκος και ο Θανασέκος έκανε έκκληση για αναβολή.⁸⁰ Μέχρι και την ίδια μέρα των εκλογών, ο Ριζοσπάστης καλούσε για αποχή ανεβάζοντας πολύ τους τόνους. Από την άλλη πλευρά, ο Λαμιακός Τύπος έκανε λόγο για «ΑΠΟΧΗ ΘΑ ΠΕΙ ΦΟΒΟΣ» καλώντας τον κόσμο

---

⁷⁷ Ριζοσπάστης, 5 Μαρτίου 1946.

⁷⁸ Παύλος Νεφελούδης, *Στις πηγές της κακοδαιμονίας. Τα βαθύτερα αίτια της διάσπασης του ΚΚΕ, 1918-1968*, Γκουτενμπεργκ, Αθήνα, σ. 278.

⁷⁹ Λαμιακός Τύπος, 27 Φεβρουαρίου 1946.

⁸⁰ Λαμιακός Τύπος, 26 Μαρτίου 1946.

«ΣΤΑ ΟΠΛΑ» και πως δεν αρκεί να ψηφίσεις απλά, αλλά οφείλεις να πείσεις και τους γύρω σου να κάνουν το ίδιο.⁸¹

Μετά τις εκλογές, αρχές Απριλίου 1946 δόθηκε εντολή στον υπεύθυνο αυτοάμυνας ΚΟΠΣ να μεταβεί στην Αθήνα, για να λάβει εντολές που αφορούσαν την οργάνωση των ομάδων αυτοάμυνας, οι οποίες θα είχαν κύριο σκοπό να έρθουν σε σύγκρουση με τις παρακρατικές ομάδες και με τη Χωροφυλακή, χωρίς, όμως, να επιτεθούν σε στρατιωτικά αποσπάσματα. Ακόμη, ήταν σημαντικό οι ομάδες αυτές να μην έχουν καμία συσχέτιση με το κόμμα, για να μπορεί να διατηρήσει την πολιτική νομιμότητα. Τα νέα αυτά προκάλεσαν ανακούφιση σε όσους κρύβονταν ως παράνομοι στα βουνά, καθώς ήταν η πρώτη στήριξη που τους δινόταν από τη Βάρκιζα και μετά.⁸²

2.7. Ομάδες ένοπλων καταδιωκόμενων στη Φθιώτιδα.

Μέσα σε ατμόσφαιρα πλήρους τρομοκρατίας, ο Λευτεριάς ζήτησε από τον Παλαιολόγου, μέλος της ΚΟΠΣ, να μαζευτούν στον Δομοκό όσοι είχαν καταφύγει στα ορεινά της Σπερχειάδας, Όρθυος και Δομοκού, για να δημιουργήσουν μια κοινή και ισχυρή ομάδα. Η φυγή στο βουνό, όμως, ήταν ένα δύσκολο εγχείρημα λόγω των ελέγχων που πραγματοποιούσε η Χωροφυλακή. Παρ' όλα αυτά, ο Παλαιολόγου κατάφερε να συναντήσει την ομάδα του Μπελή κι αφού ενώθηκαν, επιτέθηκαν στην ομάδα του Βουρλάκη στο Νεζερό Δομοκού. Ταυτόχρονα, γίνονταν προσπάθειες συγκρότησης ένοπλων ομάδων στον Παρνασσό, αλλά με μεγαλύτερη δυσκολία. Οι περισσότερες οργανωμένες ομάδες αποτελούνται από 15-20 άτομα και υστερούσαν σημαντικά σε εξοπλισμό, ενώ ένα ακόμη σημαντικό πρόβλημα που αντιμετώπιζαν ήταν η δυσπιστία των παλιών μελών να συνεισφέρουν στον ένοπλο αγώνα.⁸³ Η ομάδα Παλαιολόγου- Μπελή ήρθε αντιμέτωπη με τη Χωροφυλακή στα τέλη Ιουνίου με τον τραγικό απολογισμό των 15 νεκρών χωροφυλάκων, ενώ τον Σεπτέμβριο διάφορες ομάδες καταδιωκόμενων επιτέθηκαν στα κτίρια Χωροφυλακής της Τριφύλλας και στο Χαλαμπρέζι.

Κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού του 1946 η δυναμική των ενόπλων ομάδων άρχισε σταδιακά να αυξάνεται, καθώς η συνέχιση της τρομοκρατίας και το Ψήφισμα Γ'

⁸¹ Λαμιακός Τύπος, 31 Μαρτίου 1946.

⁸² Παλαιολόγου, ο.π., σ. 58.

⁸³ Παλαιολόγου, ο.π., σ. 105.

ανάγκασε ακόμη περισσότερους να καταφύγουν στα βουνά και να ενισχύσουν τις ομάδες αυτές. Τον Νοέμβριο του ίδιου έτους η ομάδα του Παλαιολόγου εισχώρησε στη δυτική Φθιώτιδα και αφού αντιμετώπισε με επιτυχία δυνάμεις της Κυβέρνησης, τον Δεκέμβριο ενσωματώθηκε στην ομάδα του Διαμαντή που είχαν βάση στον Παρνασσό επιτυγχάνοντας την ένωση των ενόπλων ομάδων της Στερεάς.⁸⁴

2.8. Το κρίσιμο καλοκαίρι του 1946 για τις κομματικές οργανώσεις στη Λαμία.

Τη χρονική περίοδο κατά την οποία ξεκίνησαν τη δράση τους οι ομάδες ένοπλων καταδιωκόμενων, το Κομμουνιστικό Κόμμα άρχισε την προσπάθεια επιστροφής στα πολιτικά δρώμενα μέσω πιέσεων στην Κυβέρνηση, καθώς παρέμενε βασικός στόχος του η διατήρηση της νομιμότητας και των δημοκρατικών θεσμών. Γι' αυτό, μάλιστα, προσπάθησε να περιορίσει την περαιτέρω ανάπτυξη κι ενίσχυση των ενόπλων ομάδων.⁸⁵ Ο Ριζοσπάστης και η τοπική εφημερίδα Ρούμελη έκαναν συνεχείς εκκλήσεις για ειρηνική εξέλιξη και συμφιλίωση.⁸⁶ Το κόμμα, με αφορμή συνεχείς τρομοκρατικές ενέργειες των εθνικιστικών ομάδων, κατήγγειλε τη μεροληπτική αντιμετώπιση της Χωροφυλακής και αρνήθηκε τη σύνδεση του με τις ένοπλες ομάδες, δικαιολογώντας την ύπαρξή τους ως δεδομένη αντίδραση των πολιτών απέναντι στη «λευκή τρομοκρατία».⁸⁷ Μάλιστα, ο Ριζοσπάστης δε δίστασε να αρνηθεί οποιαδήποτε εμπλοκή του κόμματος στην επίθεση στη Χωροφυλακή Λιτόχωρου, γεγονός που θεωρήθηκε ως η απαρχή του εμφυλίου πολέμου, τονίζοντας ότι τέτοια γεγονότα αποτελούν «άτιμες προκλήσεις» που οδηγούν τη χώρα σε εμφύλια διαμάχη.⁸⁸

Οι νεοσυσταθείσες Επιτροπές Δημόσιας Ασφάλειας κατόπιν απόφασης του Υπουργικού Συμβουλίου στις 3 Μαΐου 1946 οδήγησαν στην περαιτέρω όξυνση της ήδη εκρηκτικής κατάστασης, καθώς πλέον θα διώκονταν όχι μόνο οι αριστεροί πολίτες που διατάρασσαν την τάξη αλλά και οι οικογένειές τους.⁸⁹ Αποκορύφωμα αποτέλεσε η ψήφιση του Γ' Ψηφίσματος στις 18 Ιουνίου 1946, με το οποίο η «λευκή τρομοκρατία» έλαβε επίσημη μορφή. Με το νέο αυτό μέτρο, γινόταν σαφής

⁸⁴ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Αρχεία Εμφυλίου Πολέμου*, τμ. Β', κείμενο 137.

⁸⁵ Μιχάλης Λυμπεράτος, «Εθνικές Διεκδικήσεις και πολιτικοί αποκλεισμοί: η διαμόρφωση του ιδεολογικού υποστρώματος του εμφυλίου πολέμου», *Τα ιστορικά*, τχ. 34, 2001, σ. 528-529.

⁸⁶ *Ρούμελη*, 7-8-9 Ιουνίου 1946 και *Ριζοσπάστης*, 21-22-30 Ιουνίου 1946.

⁸⁷ *Ρούμελη*, 2 Ιουνίου 1946.

⁸⁸ *Ριζοσπάστης*, 1 Απριλίου 1946.

⁸⁹ Κωνσταντίνος Οικονομόπουλος, *Νομοθεσία αφορώσα τη δημόσιαν τάξιν και ασφάλειαν*, Αθήνα 1951, σ. 65-76.

διαχωρισμός σε εθνικόφρονες και μη πολίτες και όσοι συμμετείχαν σε ένοπλες ομάδες, θα καταδικάζονταν σε θάνατο. Αν και το Ψήφισμα Γ' ξεσήκωσε θύελλα αντιδράσεων, πέρασε άνετα και προκάλεσε την καταγγελία του ΕΑΜ, το οποίο κήρυξε κινητοποιήσεις σε όλη την Ελλάδα με την πόλη της Λαμίας να αγγίζει το ιδιαίτερα ψηλό ποσοστό απεργίας 72.5%.⁹⁰

Οι κομματικές οργανώσεις στην πόλη της Λαμίας είχαν αρχίσει να υπολειτουργούν ή και να έχουν ήδη σταματήσει τη λειτουργία τους, όπως το γραφείο του ΚΚΕ που είχαν κλείσει από τον Μάιο⁹¹ και τα κτίρια που στεγάζονταν το ΕΑΜ και η ΕΠΟΝ δέχτηκαν εμπρηστική επίθεση από τη Χωροφυλακή τον Ιούλιο.⁹² Τις πρώτες μέρες του Ιουλίου ξεκίνησαν οι συλλήψεις στελεχών και μελών του κόμματος και όσοι απέφυγαν τη σύλληψη, είτε απομακρύνθηκαν από την περιοχή είτε πέρασαν στην παρανομία.⁹³ Στις 23 Ιουλίου παρακρατικές ομάδες με τη βοήθεια της Χωροφυλακής κατέστρεψαν το τυπογραφείο της Ρούμελης και τα γραφεία της ΕΠΟΝ.⁹⁴ Παρ' όλα αυτά, η εφημερίδα κυκλοφόρησε κανονικά, ωστόσο, η κατάσχεση όλων των φύλλων από τους εφημεριδοπώλες και οι καταγγελίες προς τους συντάκτες της εφημερίδας οδήγησαν στον τερματισμό της επίσημης κυκλοφορίας της και σύμφωνα με μαρτυρίες του Λαμιακού Τύπου, η εφημερίδα ξεκίνησε να εκδίδεται στην Αθήνα και να κυκλοφορεί παράνομα.⁹⁵

Το καλοκαίρι αυτό ήταν κρίσιμο και δύσκολο για τους υποστηρικτές της Αριστεράς, καθώς επικρατούσε «Χάος και σύγχυση σε όλες τις άκρες της Φθιώτιδας. Βασανιστήρια, μπλόκα, συλλήψεις, εκτοπίσεις, εκκαθαριστικές επιχειρήσεις, διωγμός των δημοκρατών».⁹⁶ Οι συνθήκες στην ύπαιθρο ήταν ακόμη πιο δραματικές, καθώς σχεδόν όλοι είχαν καταφύγει στα αστικά κέντρα, για να σωθούν, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει καμία οργάνωση σε κανένα επίπεδο, ούτε καν σε πολιτικό, γεγονός που οδήγησε με πολλή ευκολία στον εμφύλιο πόλεμο, καθώς μόνη ελπίδα όλων πλέον

---

⁹⁰ Ρούμελη, 19 Ιουλίου 1946.

⁹¹ Παλαιολόγου, ο.π., σ. 179.

⁹² Λαμιακός Τύπος, 4 Αυγούστου 1946.

⁹³ Ρούμελη, 10-11 Ιουλίου 1946.

⁹⁴ Ρούμελη, 27 Ιουλίου 1946 και Λαμιακός Τύπος, 23 Ιουλίου 1946.

⁹⁵ Λαμιακός Τύπος, 20 Αυγούστου 1946.

⁹⁶ Ρούμελη, 20 Ιουλίου 1946.

ήταν οι αντάρτες στα βουνά και «η ατμόσφαιρα άρχισε να θυμίζει ατμόσφαιρα εμφυλίου πολέμου».⁹⁷

2.9. Η Λαμία μετά το δημοψήφισμα.

Μετά το κρίσιμο καλοκαίρι της σχεδόν ολοκληρωτικής αποδιάρθρωσης των εαμικών οργανώσεων, η ΚΟΠΣ έστειλε νέα στελέχη, για να αναδιοργανώσουν την κατάσταση με τον Διαμαντή να αναλαμβάνει υπεύθυνος του ένοπλου αγώνα στην περιοχή. Συγκροτήθηκε Επιτροπή Πόλης, η οποία κυκλοφορούσε παράνομα τη «Λαμιακή Φωνή» και τη «Ρούμελη».⁹⁸ Ωστόσο, ο κλοιός στένευε όλο και περισσότερο και παρά το γεγονός ότι οι οργανώσεις τον Σεπτέμβριο είχαν οργανωθεί εκ νέου, κατέστη σαφές ότι δε γινόταν να συνεχιστεί η καθοδήγηση από τις πόλεις.

Έτσι, το Κόμμα αποφάσισε να αναλάβει αποφασιστική δράση παίρνοντας τον έλεγχο και την καθοδήγηση του ένοπλου κινήματος στα χέρια του, το οποίο μέχρι εκείνη τη στιγμή δρούσε ανεξάρτητα και χωρίς ιδιαίτερη βοήθεια, διατάζοντας υψηλόβαθμα στελέχη των περιφερειακών οργανώσεων να μεταβούν στα βουνά και να αναλάβουν τα ηνία οι ίδιοι (στην περιοχή της Ρούμελης ανέλαβε ο Βοντίτσιος, γνωστός ως «Γούσιας»). Ακόμη, δόθηκε εντολή να ενισχύσουν τον ένοπλο αγώνα στη Ρούμελη 26 μέλη του ΕΛΑΣ που βρίσκονταν στο Μπούλκες και η έδρα της ΚΟΠΣ μεταφέρθηκε πλέον στα βουνά.⁹⁹ Κατόπιν συνάντησης μελών της ΚΟΠΣ με τον Βαφειάδη, αποφασίστηκε η συγκρότηση αρχηγείων στα βουνά της Ευρυτανίας, της Όρθρουο και της Φθιώτιδας. Αρχηγός Όρθρουο ορίστηκε ο «Περικλής» και αμέσως ξεκίνησε η διαδικασία στρατολόγησης, η οποία γινόταν με προσκλήσεις και με επισκέψεις στα χωριά.¹⁰⁰

Όταν επισκέφτηκαν το Αυλάκι, χωριό λίγα χιλιόμετρα μακριά από τη Λαμία, προκλήθηκε μεγάλη ανησυχία σε πολλές οικογένειες της πόλης, οι οποίες έφυγαν για πιο ασφαλή μέρη.¹⁰¹ Ωστόσο, η αντιμετώπιση που έτυχαν οι αντάρτες δεν ήταν πάντα ίδια σε όσα χωριά επισκέπτονταν. Αν και τους φιλοξενούσαν σε όλα, δεν παρουσιάστηκαν εξίσου θερμοί και πρόθυμοι να βοηθήσουν στον νέο αυτόν αγώνα,

---

⁹⁷ Μαργαρίτης, ο.π., σ. 208.

⁹⁸ Βασιλική Λάζου, *Η Επιβολή του Κράτους. Ο Εμφύλιος Πόλεμος στη Λαμία, 1945-1949*, Ταξιδευτής, Αθήνα 2016, σ. 196.

⁹⁹ Λάζου, ο.π., σ. 198.

¹⁰⁰ Χουλιάρης (Περικλής), ο.π., σ. 4010-402.

¹⁰¹ *Λαμιακός Τύπος*, 27 Δεκεμβρίου 1946.

όπως σε άλλα. Ακόμη και πρώην μέλη του ΕΛΑΣ και της ΕΠΟΝ ήταν ιδιαίτερος διστακτικοί απέναντί τους.¹⁰² Το 1947 η πόλη της Λαμίας μετατράπηκε σε ένα φρούριο, το οποίο το περιφρουρούσε ο Εθνικός Στρατός με συνεχείς περιπολίες και μπλόκα σε όλες τις εισόδους της πόλης απομονώνοντας της από τα γύρω χωριά, γεγονός που σηματοδότησε τις μετέπειτα εξελίξεις με τις εκκαθαριστικές επιχειρήσεις του κυβερνητικού στρατού.

2.10. Η δραστηριοποίηση του ΚΚΕ στη Λαμία, 1947-1949.

Αρχές του 1947 είχαν συγκροτηθεί τα Αρχηγεία της Ρούμελης στα οποία συμπεριλαμβάνονταν το Αρχηγείο Όρθυος με αρχηγό τον «Περικλή», το Αρχηγείο Οίτης με αρχηγούς τους Μπελή- Παλαιολόγου, το Αρχηγείο Παρνασσίδος με αρχηγό τον «Διαμαντή», το Αρχηγείο Ευρυτανίας με αρχηγό τον «Ερμή» και το Αρχηγείο Δυτικής Φθιώτιδας με αρχηγό τον «Παπούα».¹⁰³ Οι εξελίξεις αυτές ανακοινώθηκαν κατόπιν προκήρυξης «Προς τον ηρωικό λαό της ανταρτομάνας Ρούμελης» και στη συνέχεια δημοσιοποιήθηκαν και στον Ριζοσπάστη, όπου γινόταν σαφής η στόχευση του Κομμουνιστικού Κόμματος στο ένοπλο κίνημα, «συνεχίζοντας την πλήρη εκμετάλλευση όλων των νόμιμων δυνατοτήτων»¹⁰⁴.

Η πρώτη έκθεση του Αρχηγείου Ρούμελης τόνιζε ότι η διάλυση των επαρχιακών οργανώσεων εξαιτίας της «λευκής τρομοκρατίας» και η συνεπακόλουθη έλλειψη οργάνωσης προκαλούσε σημαντικό πρόβλημα στην εκ βάθρων ανασύνταξη του ένοπλου αγώνα, παρά το γεγονός ότι τα περισσότερα χωριά βρίσκονταν υπό τον πλήρη έλεγχο του Δημοκρατικού Στρατού.¹⁰⁵ Μοναδικός σύμμαχος στην πραγματικότητα αποτελούσε το Αγροτικό Κόμμα Ελλάδας (ΑΚΕ), το οποίο βοηθούσε στη συγκρότηση τοπικών ομάδων αυτοάμυνας. Ο ΔΣΕ είχε υπό τον έλεγχό του τα ορεινά της Φθιώτιδας, της Δωρίδας, της Φωκίδας και του Παρνασσού, παρά

---

¹⁰² Χουλιάρης (Περικλής), ο.π., σ. 405.

¹⁰³ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Αρχεία Εμφυλίου Πολέμου (Ανέκδοτα έγγραφα)*, Φ. 1037/Δ/3 «Δημοκρατικός Στρατός». Αρχηγείο Ρούμελης. Έκθεση πάνω στη δράση των ενόπλων ομάδων και τμημάτων του Δημοκρατικού Στρατού στη Στερεά, 5 Γενάρη 1947».

¹⁰⁴ *Ριζοσπάστης*, 23 Φεβρουαρίου 1947.

¹⁰⁵ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Αρχεία Εμφυλίου Πολέμου*, Αδημοσίευτα έγγραφα, Φ. 1037/Δ/3, Δημοκρατικός Στρατός, Αρχηγείο Ρούμελης, «Έκθεση», 25 Φεβρουαρίου 1947.

τις προσπάθειες του Εθνικού Στρατού να πραγματοποιήσει εκκενώσεις των επαρχιακών περιοχών.¹⁰⁶

2.11. Οι εξελίξεις μετά τη διακήρυξη του Στρασβούργου.

Στις 25-28 Ιουνίου 1947 πραγματοποιήθηκε στο Στρασβούργο το 11^ο Συνέδριο του Γαλλικού Κομμουνιστικού Κόμματος και η αντιπροσωπεία του ελληνικού Κόμματος προεξάρχοντας του Μιλτιάδη Πορφυρογένη ανακοίνωσε ότι υπό τις δεδομένες συνθήκες και τη μόνιμη περιθωριοποίηση της Αριστεράς, δεν υπήρχε άλλη λύση από τη δημιουργία μιας «Ελεύθερης Ελλάδας». Ωστόσο, ήταν διατεθειμένοι να δεχτούν κάποια αποκλειστικά δημοκρατική λύση, με σκοπό την αποφυγή μιας εμφύλιας διαμάχης.¹⁰⁷

Η εξέλιξη αυτή επέφερε θύελλα αντιδράσεων και με εντολή του Ναπολέοντα Ζέρβα, Υπουργού Δημόσιας Τάξης, ξεκίνησαν αμέσως οι συλλήψεις χιλιάδων ατόμων (7 χιλιάδες στην Αθήνα και 8 χιλιάδες στην επαρχία¹⁰⁸). Στη Λαμία όσοι βρίσκονταν στη λίστα υπόπτων που είχε συντάξει η Ασφάλεια, συνελήφθησαν και εξορίστηκαν.¹⁰⁹ Στην πραγματικότητα, οι δηλώσεις του Στρασβούργου έδωσαν την αφορμή και το έναυσμα στην κυβέρνηση, για να εφαρμόσει μια πιο αμείλικτη τακτική απέναντι στον κομμουνισμό, γεγονός που οδήγησε και το ίδιο το ΚΚΕ στον τερματισμό της προσπάθειας για πολιτική λύση και την ολοκληρωτική στροφή στον ένοπλο αγώνα.¹¹⁰

Στις 11-12 Σεπτεμβρίου 1947 έλαβε χώρα στο Βελιγράδι η 3^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ, κατά την οποία αποφασίστηκε κι επισήμως η ολοκληρωτική αλλαγή πλεύσης του κόμματος και η στροφή στον ένοπλο αγώνα, καθώς «ωρίμασαν οι συνθήκες για τη δημιουργία ελεύθερης δημοκρατικής περιοχής με τη δική της κυβέρνηση».¹¹¹ Επιπλέον, αποφασίστηκε η εφαρμογή του σχεδίου «Λίμνες», το οποίο αφορούσε τη συγκρότηση τακτικού, πλέον, στρατού 50 περίπου χιλιάδων ανδρών, με σκοπό τη

---

¹⁰⁶ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Ο Ελληνικός Στρατός κατά τον Αντιστασιακό Αγώνα: Δεύτερο έτος 1947*, Αθήνα 1980, σ. 54-57.

¹⁰⁷ ΚΚΕ, *Επίσημα Κείμενα*, τμ. ΣΤ', σ. 440-443.

¹⁰⁸ *Η τρίχρονη εποποιία του ΔΣΕ*, Ριζοσπάστης- Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1998, σ. 251-252.

¹⁰⁹ Γεώργιος Λευκαδίτης, *Αναδρομές (ένας πρώην επωνίτης θυμάται)*, Λαμία 1998, σ. 133.

¹¹⁰ *Η τρίχρονη εποποιία του ΔΣΕ*, ο.π., σ. 621-632.

¹¹¹ ΚΚΕ, *Επίσημα Κείμενα*, τμ. ΣΤ', « Η 3^η Ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ », 12-15 Σεπτεμβρίου 1947, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1987, σ. 245-247.

δημιουργία ελεύθερης περιοχής στη Μακεδονία και την απελευθέρωση αυτής και της Θράκης.¹¹²

Σε τοπικό επίπεδο, στόχος του σχεδίου ήταν η υπερίσχυση του Δημοκρατικού Στρατού στα οδικά δίκτυα που συνέδεαν τη Λαμία με το Καρπενήσι και την Αθήνα. Ο ΔΣΕ κατόρθωσε τους τελευταίους μήνες του 1947 να κυριαρχήσει στις περιοχές της Οίτης, των Βαρδουσιών και της Γκιώνας και αντιστάθηκε αποτελεσματικά στις εκκαθαριστικές επιχειρήσεις «Τίγρις» και «Λαίλαψ» του Εθνικού Στρατού.¹¹³ Σε συνέχεια της εφαρμογής του σχεδίου, σχηματίστηκε στις 24 Δεκεμβρίου 1947 η Προσωρινή Δημοκρατική Κυβέρνηση, γεγονός που δημοσιοποιήθηκε από το ραδιόφωνο «Ελεύθερη Ελλάδα».¹¹⁴ Τα νέα αυτά προκάλεσαν ενθουσιασμό στην περιοχή της Ρούμελης κι έδωσαν ελπίδες για την αίσια κατάληξη του αγώνα του ΔΣΕ. Ωστόσο, γρήγορα ο ενθουσιασμός μετατράπηκε σε ανησυχία, όταν καμία κομμουνιστική ή δημοκρατική κυβέρνηση του εξωτερικού δεν αναγνώρισε τη νεοσυσταθείσα Κυβέρνηση.¹¹⁵

Γενικά, η κατάσταση που επικράτησε στην πόλη της Λαμίας ύστερα από αυτές τις εξελίξεις, σύμφωνα με την εφημερίδα «Λαμιακή Φωνή», θύμιζε την περίοδο της γερμανικής Κατοχής με τους δρόμους να είναι κατακλυσμένοι με άρματα και στρατιώτες, φρούρια και περιπολίες από τον Εθνικό Στρατό.¹¹⁶ Οι κομματικές οργανώσεις στη Λαμία διαλύθηκαν και τα περισσότερα στελέχη τους συνελήφθησαν σε μπλόκα και σε έρευνες που πραγματοποιήθηκαν σε σπίτια και μεταφέρθηκαν στο Έκτακτο Στρατοδικείο, όπου καταδικάστηκαν με τις περιφημες «δίκες αυτοάμυνας».¹¹⁷

Παρά την αποδιάρθρωση, έγιναν εκ νέου προσπάθειες για επανασύσταση των οργανώσεων από όσα στελέχη είχαν κατορθώσει να γλιτώσουν τη σύλληψη, ωστόσο, κι αυτοί τον Ιούλιο συνελήφθησαν και καταδικάστηκαν τον Σεπτέμβριο σε θανατική ποινή. Με αυτόν τον τρόπο ολοκληρώθηκε η πλήρης διάλυση των κομματικών

---

¹¹² Λάζου, ο.π., σ. 212.

¹¹³ ΓΕΣ/ΔΙΣ, Αρχεία, τμ. ΣΤ', κείμενο 10, «1^ο Στρατιά: Σχέδιον Ενέργειας Επιχ. Ρούμελης (Συνθηματικόν Λαίλαψ).

¹¹⁴ ΚΚΕ, *Επίσημα Κείμενα*, τμ. ΣΤ', «Ιδρυτική Πράξη της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης», 23 Δεκεμβρίου 1947, σ. 452-454.

¹¹⁵ ΓΕΣ/ΔΙΣ, ΑΕΠ, τμ. 9, Κείμενο 90 «ΔΣΕ, Αρχηγείο Παρνασσίδος, Έκθεση μήνα Φλεβάρη 1948».

¹¹⁶ *Λαμιακή Φωνή*, 22 Γενάρη 1947.

¹¹⁷ *Λαμιακός Τύπος*, 1 Φεβρουαρίου 1947.

οργανώσεων του ΕΑΜ και του ΚΚΕ στην πόλη της Λαμίας.¹¹⁸ Ταυτόχρονα, ο Εθνικός Στρατός, σημαντικά ενισχυμένος αριθμητικά και χωρίς προβλήματα εφοδιασμού, είχε πλήρη ελευθερία κινήσεων στην πόλη, η οποία αποτέλεσε τη βάση των εκκαθαριστικών επιχειρήσεων της Κυβέρνησης, με χαρακτηριστικότερη τη «Χαραυγή», αναγκάζοντας τις ομάδες ένοπλων καταδιωκόμενων να απομακρυνθούν από τις γύρω περιοχές. Τέλος, σύμφωνα με την επίσημη θέση του Πολιτικού Γραφείου του Κόμματος, η εν γένει δράση του Αρχηγείου Ρούμελης κρίθηκε υποδειγματική.¹¹⁹

2.12. Η διάλυση του ΔΣΕ στην περιοχή της Ρούμελης.

Η τελευταία σημαντική πολεμική νίκη του ΔΣΕ ήταν η κατάληψη του Καρπενησίου, αφενός προκάλεσε ανησυχία στην Κυβέρνηση, αφετέρου δεν μπορούσε να διαμορφώσει πλέον τα δεδομένα της εμφύλιας διαμάχης. Η δυναμική που παρουσίαζε ακόμη ο ΔΣΕ στη Ρούμελη, ανάγκαζε τον Εθνικό Στρατό να διατηρεί σημαντικό στρατιωτών στην περιοχή, με σκοπό να τον διαλύσει ολοσχερώς.¹²⁰ Τον Μάρτιο του 1949 πραγματοποιήθηκε η τελευταία πολεμική επιχείρηση του ΔΣΕ ως οργανωμένο τμήμα στη Νότια Ελλάδα στην Άρτα. Οι ισχυρές δυνάμεις του Εθνικού Στρατού στην περιοχή, όμως, προκάλεσαν πολλές απώλειες στον ΔΣΕ και οδήγησαν στη διάλυση της 13^{ης} Ταξιαρχίας, με πολλούς συλληφθέντες να παραπέμπονται στο Έκτακτο Στρατοδικείο Λαμίας.¹²¹ Η απόφαση για διαχωρισμό των δύο Μεραρχιών του ΔΣΕ είχε ως αποτέλεσμα τη σταδιακή διάλυση της II Μεραρχίας, λόγω έλλειψης εφοδίων και συνεχόμενων συγκρούσεων με τον Εθνικό Στρατό τον Μάιο του 1949 με την 14^η Μεραρχία να ακολουθεί τον ίδιο μήνα. Κομβικό σημείο για το τέλος του ΔΣΕ στην περιοχή αποτέλεσε ο θάνατος του Διαμαντή, του αρχηγού της II Μεραρχίας Ρούμελης, σε συνδυασμό με τις συνεχόμενες νίκες του Εθνικού Στρατού. Η ολοκληρωτική διάλυση του ΔΣΕ σηματοδοτήθηκε από την επικράτηση του κυβερνητικού στρατού στην περιοχή του Γράμμου στις 29 Αυγούστου 1949.¹²²

---

¹¹⁸ *Λαμιακός Τύπος*, 20-23 Σεπτεμβρίου 1947.

¹¹⁹ ΚΚΕ, *Επίσημα Κείμενα*, τμ. 6, «Απόφαση του Πολιτικού γραφείου της ΚΕ του ΚΚΕ για την κατάσταση και τη δουλειά του Αρχηγείου Ρούμελης», σ. 255-261.

¹²⁰ Μαργαρίτης, ο.π., σ. 202-203.

¹²¹ Κ. Πεντεδέκας, *Σωτήρης Τσιτσιπής. Ο ηρωικός Λοκρός*, β' εκδ., Αθήνα 2004, σ. 193-201.

¹²² Θεοχάρης, ο.π., σ. 399-419.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ': «Συμμοριόπληκτοι»

Ο κυβερνητικός στρατός στην προσπάθειά του να αποδυναμώσει πλήρως τον ΔΣΕ, υιοθέτησε την τακτική των εκκαθαριστικών επιχειρήσεων των ορεινών χωριών και την απομάκρυνση των κατοίκων τους, με σκοπό την ερήμωσή τους. Ο λόγος που συνέβη αυτό ήταν, διότι οι κάτοικοι των χωριών αυτών αποτελούσαν τους σημαντικότερους συμμάχους του Δημοκρατικού Στρατού, εξαιτίας της συνεισφοράς τους στον εφοδιασμό, τη σίτιση, την απόκρυψη και την παροχή πληροφοριών. Υπολογίζεται ότι κατά τη διάρκεια της επιχείρησης αυτής, απομακρύνθηκαν από τις εστίες τους κατά προσέγγιση 700 χιλιάδες άνθρωποι, οι οποίοι οδηγήθηκαν σε μεγάλα αστικά κέντρα και παρέμειναν εκεί υπό αντίξοες συνθήκες μέχρι και τη λήξη του εμφυλίου πολέμου. Η Λαμία αποτέλεσε ένα από τα σημαντικότερα σημεία υποδοχής των εσωτερικών προσφύγων, οι οποίοι ονομάστηκαν «συμμοριόπληκτοι». Στην πόλη ήρθαν πρόσφυγες από τη Φθιώτιδα, την Ευρυτανία, την Καρδίτσα και τη Φωκίδα. Σύμφωνα με στοιχεία που δημοσιεύτηκαν στον Λαμιακό Τύπο, στην πόλη εγκαταστάθηκαν 34.086 άνθρωποι, την ίδια ώρα που ο μόνιμος πληθυσμός κυμαινόταν στους 16.542 κατοίκους, γεγονός που αποδεικνύει τη σπουδαιότητα των εξελίξεων και το πόσο πολύ επηρέασε την καθημερινή ζωή της πόλης.¹²³

3.1. Χαρακτηρισμός «συμμοριόπληκτων», απογραφή και διάκριση σε κατηγορίες.

Ο όρος «συμμοριόπληκτοι» χρησιμοποιήθηκε από τις κυβερνητικές αρχές και τον Στρατό, για να επισημάνουν το γεγονός ότι την πραγματική ευθύνη για τον ξεριζωμό και την απομάκρυνση πολλών χιλιάδων κατοίκων από τα σπίτια τους, την είχαν οι συμμορίτες, δηλαδή οι αντάρτες. Η χρήση του όρου αυτού αποτυπώνει την κυβερνητική προπαγάνδα της εποχής και την προσπάθεια στοχοποίησης του ΔΣΕ ως μοναδικό υπαίτιο για τα δεινά που υφίσταντο οι εσωτερικοί πρόσφυγες. Από τη πλευράς της Αριστεράς, οι άνθρωποι αυτοί χαρακτηρίστηκαν ως «ξεσπιτωμένοι», κατηγορώντας τον Εθνικό Στρατό και την Κυβέρνηση για εκκαθαριστικές επιχειρήσεις με σκοπό την αποδιάρθρωση του δικτύου πληροφοριών και εφοδιασμού

---

¹²³ Λαμιακός Τύπος, 7 Ιουλίου 1949.

του ΔΣΕ που λάμβανε χώρα στα ορεινά χωριά, οι κάτοικοι των οποίων υποστήριζαν και ενίσχυαν την προσπάθεια των ανταρτών.¹²⁴

Οι εσωτερικοί πρόσφυγες, όταν έφταναν στα αστικά κέντρα, έπρεπε να καταγραφούν επίσημα σε καταλόγους, προκειμένου να λάβουν την αντίστοιχη βοήθεια που δικαιούνταν από το κράτος και για να ενταχθούν σε αυτούς έπρεπε να πληρούν κάποιες προϋποθέσεις. Για την ένταξή τους στους καταλόγους συγκροτήθηκε στα Κέντρα Ασφαλείας κάθε νομού Επιτροπή Χαρακτηρισμού Συμμοριόπληκτων.¹²⁵ Αρχικά, «συμμοριόπληκτος» θεωρούνταν όποιος ήταν κάτοικος χωριών που χαρακτηρίζονταν ως ύποπτα για βοήθεια κι ενίσχυση του ΔΣΕ, οπότε και δεν τους επιτρεπόταν η επιστροφή τους σε αυτά. Ακόμη, στους καταλόγους αυτούς εντάσσονταν οι άνθρωποι τα σπίτια των οποίων είχαν πυρποληθεί ή καταστραφεί πλήρως. Επιπρόσθετα, οι εθνικιστές που απειλούνταν και κινδύνευαν λόγω των πεποιθήσεών τους δικαιούνταν υποστήριξη από το κράτος.¹²⁶ Επιπλέον, οι άπορες οικογένειες όσων είχαν ενταχθεί στον Εθνικό Στρατό δικαιούνταν σίτιση και όσοι συμμετείχαν στα ΜΕΑ ήταν δικαιούχοι επιδόματος και μερίδας αλεύρου. Τέλος, «συμμοριόπληκτοι» χαρακτηρίστηκαν όσοι είχαν συλληφθεί ως μέλη συμμορίας, αλλά είχαν αποφυλακιστεί από τις αρχές, με σκοπό την αναθεώρηση των πολιτικών του φρονημάτων.¹²⁷

Στη συνέχεια, η επιτροπή τους τοποθετούσε σε τρεις διαφορετικές κατηγορίες ανάλογα με το εισόδημά τους. Αν οι άνθρωποι ήταν εντελώς άποροι και δεν είχαν κανένα εισόδημα, τότε κατατάσσονταν στην Α' κατηγορία και λάμβαναν όποια βοήθεια παρείχε το κράτος. Στη Β' κατηγορία ανήκαν όσοι είχαν οριακό εισόδημα, το οποίο τους εξυπηρετούσε για τα βασικά που εξασφάλιζαν την αυτοσυντήρησή τους και η παρεχόμενη βοήθεια δεν αφορούσε σίτιση και χρήματα, αλλά ρούχα, υγειονομική περίθαλψη και στέγη. Στην Γ' και τελευταία κατηγορία εντάσσονταν όσοι δεν είχαν καμία ανάγκη βοήθειας, αλλά έπρεπε να καταγραφούν για στατιστική αναφορά, για υγειονομική περίθαλψη και για βοήθεια εύρεσης στέγης. Όσοι

---

¹²⁴ *Δεύτερη Κυανή Βίβλος*, εκδ. Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης Ελλάδας, Λονδίνο 1949, σ. 61-66.

¹²⁵ ΓΑΚ Φθιώτιδας, *Αρχείο Νομαρχίας Βοιωτίας*, αταξινόμητο, Νομαρχία Βοιωτίας αρ. πρωτ. 3358, Λιβαδιά 23 Ιουνίου 1948: Συγκρότηση επιτροπών χαρακτηρισμού συμμοριόπληκτων σύμφωνα με 73210/4-6-1948 διαταγή Υπουργείου Κοινωνικής Πρόνοιας».

¹²⁶ ΓΑΚ Φθιώτιδας, *Αρχείο Νομαρχίας Βοιωτίας*, αταξινόμητο, Νομαρχία Βοιωτίας, αρ. πρωτ. 9067, Λιβαδιά, 31-12-47.

¹²⁷ ΓΑΚ Αιτωλοακαρνανίας, *Αρχείο Κοινωνικής Πρόνοιας Αγρινίου*, Υπουργείο Κοινωνικής Πρόνοιας, Εγκύκλιος αρ. 413, Αθήνα, 1 Αυγούστου 1950.

εγκαταστάθηκαν οικειοθελώς στα αστικά κέντρα για λόγους ασφαλείας δε δικαιούνταν καμιά περίθαλψη.

Ωστόσο, τους τελευταίους μήνες του 1947 διαπιστώθηκε ότι πολλοί είχαν ενταχθεί στους καταλόγους με ψευδή στοιχεία και προκειμένου να μην επιβαρυνθεί επιπλέον η οικονομία της χώρας ενισχύοντας ανθρώπους που δε δικαιούνταν βοήθεια, το Υπουργείο Κοινωνικής Πρόνοιας αιτήθηκε αναθεώρηση των καταλόγων με πιο αυστηρά κριτήρια.¹²⁸ Η απογραφή αποδείχθηκε ιδιαίτερα δύσκολη υπόθεση, καθώς πέρα από τις περιπτώσεις ψευδών πιστοποιητικών, υπήρξαν περιπτώσεις μεροληψίας από τις επιτροπές και διπλογραφίας.

3.2. Λόγοι μετακίνησης προς τα αστικά κέντρα.

Υπήρχαν πολλοί κάτοικοι ορεινών χωριών, οι οποίοι αποφάσισαν με τη θέλησή τους και για διαφορετικούς λόγους να φύγουν από τους τόπους κατοικίας τους και να εγκατασταθούν στα μεγάλα αστικά κέντρα. Μερικοί πήραν την απόφαση αυτή, προκειμένου να ξεφύγουν από την εντεινόμενη τρομοκρατία που ασκούσαν αντάρτικες ή εθνικιστικές ομάδες, καταφεύγοντας σε μεγάλες πόλεις, στις οποίες κανείς δε γνώριζε τους ίδιους και τα πολιτικά τους φρονήματα. Άλλοι κατάγονταν από περιοχές που επλήγησαν από αεροπορικές επιθέσεις και πολεμικές επιχειρήσεις.¹²⁹ Όταν ξεκίνησε η επιχείρηση «Χαραυγή», πολλοί άνθρωποι αποφάσισαν να αφήσουν τα χωριά τους οικειοθελώς, για να γλιτώσουν από τις πολεμικές συγκρούσεις.¹³⁰ Ακόμη, αρκετοί ήταν αυτοί που φοβόντουσαν τον ΔΣΕ και το ενδεχόμενο υποχρεωτικής στρατολόγησης και κατέφευγαν στις γύρω μεγάλες πόλεις.¹³¹ Τέλος, πολλοί κατέφυγαν στα αστικά κέντρα, με σκοπό να καρπωθούν από τη βοήθεια που προσφερόταν σε φαγητό και ρουχισμό.

Ωστόσο, το μεγαλύτερο ποσοστό των προσφύγων μεταφέρθηκε στις κοντινές μεγάλες πόλεις, εξαιτίας της αναγκαστικής εκκένωσης που είχε επιβάλει ο Εθνικός Στρατός με την επιχείρηση «Χαραυγή». Η κυβέρνηση είχε αντιληφθεί ότι τα ορεινά χωριά συνιστούσαν τα κέντρα στρατολόγησης των αντάρτικων ομάδων και ως εκ τούτου

---

¹²⁸ ΓΑΚ Φθιώτιδας, *Αρχείο Νομαρχίας Βοιωτίας*, αταξινόμητο, Υπουργείο Κοινωνικής Πρόνοιας προς του Νομάρχες του Κράτους και τις υπηρεσίες Κοινωνικής Πρόνοιας. Αθήνα 9-12-1947.

¹²⁹ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *ΑΕΠ*, τμ. 7, Κείμενο 75 «Έκθεση επιχειρήσεων Χαραυγή από τον αντιστράτηγο διοικητή Θ. Τσακαλώτο από 14-4 ως 16-5-1948 προς ΓΕΣ, 19-5-1950.

¹³⁰ Παλαιολόγου, ο.π., σ. 402.

¹³¹ Κ. Λάζος, *Ο Γολγοθάς του Καρπενησίου*, Αθήνα 1999, σ. 32-33.

χαρακτηρίστηκαν επικίνδυνα για την περαιτέρω ενίσχυσή τους και λήφθηκαν δραστικά μέτρα,¹³² τα οποία αφορούσαν είτε την μείωση των παρεχόμενων τροφίμων και γενικά εφοδίων είτε την απαγόρευση κυκλοφορίας και την παρουσία στρατιωτικής δύναμης. Ακόμη, το αποτελεσματικότερο μέτρο που πάρθηκε από την κυβέρνηση ήταν η απομάκρυνση όλων των κατοίκων των ορεινών αυτών χωριών από τις μόνιμες εστίες τους, προκειμένου να αποκόψουν τον Δημοκρατικό Στρατό από τα κέντρα εφοδιασμού και στρατολόγησης, καθώς και από το δίκτυο πληροφοριών που είχε δημιουργήσει στις περιοχές αυτές.¹³³ Οι πολιτικές και στρατιωτικές αρχές συμφωνούσαν με το μέτρο της απομάκρυνσης των πληθυσμών από τα ορεινά χωριά και την προσωρινή μεταφορά τους στα αστικά κέντρα, καθώς εκτιμούσαν πως εξοντώνοντας τις ομάδες αυτοάμυνας των ορεινών χωριών, θα οδηγούσαν βαθμιαία στην αποδυνάμωση του ΔΣΕ.

Η τακτική αυτή είχε ξεκινήσει να εφαρμόζεται σταδιακά από τα τέλη του 1946 με την απαγόρευση στους κτηνοτρόφους να επιστρέψουν στα χωριά τους την άνοιξη, ύστερα από την μετακίνησή τους προς αναζήτηση νέων βοσκότοπων τον χειμώνα. Ο Κυβερνητικός Στρατός εφάρμοζε το μέτρο είτε συμβουλευοντας τους κατοίκους να μετακινηθούν για την ασφάλειά τους είτε διά της βίας, ειδικά σε περιπτώσεις κατά τις οποίες κάποια χωριά θεωρούνταν επικίνδυνα κι έπρεπε να εκκενωθούν πάραυτα. Μάλιστα, σε αρκετές περιπτώσεις οι εντολές εκκένωσης ήταν τόσο αιφνιδιαστικές, όπου ο κόσμος έτρεχε πανικόβλητος να συγκεντρώσει το βιος του ή και τα ζώα του ή να κρύψει θάβοντάς οτιδήποτε δεν μπορούσε να κουβαλήσει μαζί του με την ελπίδα ότι θα τα ξαναέβρισκε εκεί, όταν και αν θα επέστρεφε. Η ώρα αναχώρησης ήταν συγκεκριμένη και οποιοσδήποτε δεν ήταν συνεπής ή ζητούσε επιπλέον χρόνο, για να συγκεντρώσει τα πράγματά του, τον κατηγορούσαν ότι συνεργαζόταν με τους αντάρτες και τον ΔΣΕ. Όλοι αυτοί οι αίφνης ξεριζωμένοι συγκροτούσαν караβάνια φυλασσόμενα από τον στρατό, προκειμένου να μην ξεφύγει κανείς.¹³⁴

Οι εκκαθαριστικές επιχειρήσεις ήταν οργανωμένες και τα προγραμματισμένα μέτρα εφαρμόστηκαν πλήρως. Σύμφωνα με επίσημα στοιχεία, μέχρι τον Απρίλιο του 1947 είχαν μετακινηθεί 164.305 κάτοικοι από 385 χωριά και 67.067 άνθρωποι από 102

---

¹³² ΓΕΣ/ΔΙΣ, ΑΕΠ, τμ. 7, Κείμενο 75, «Έκθεση επιχειρήσεων Χαραυγή από τον αντιστράτηγο διοικητή Θ. Τσακαλώτο από 14-4 έως 16-5-1948 προς ΓΕΣ»

¹³³ Η τρίχρονη εποποιία του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας, ο.π., σ. 461-462.

¹³⁴ Τ. Ψημμένος, *Αντάρτες στα Άγραφα, (1946-1950), Αναμνήσεις ενός αντάρτη*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1998, σ. 142-143.

χωριά είχαν αποχωρήσει από τα σπίτια τους με τη θέλησή τους.¹³⁵ Ωστόσο, το εγχείρημα αυτό ήταν αρκετά κοστοβόρο για την κυβέρνηση, καθώς όλοι αυτοί οι ξεριζωμένοι από τα σπίτια τους και τη ζωή τους δεν ήταν πλέον αυτόνομοι και η παντός τύπου υποστήριξή τους ήταν αναγκαία για την επιβίωσή τους. Με πιο απλά λόγια, όλοι αυτοί οι πρόσφυγες ήταν απόλυτα εξαρτημένοι από την κυβέρνηση. Γι' αυτόν τον λόγο, έφτασε σε σημείο να ανησυχήσουν και οι υπεύθυνοι της Αμερικανικής Βοήθειας (AMAG)¹³⁶

Πέρα από τη δεδομένη οικονομική επιβάρυνση που θα υφίστατο η κυβέρνηση και η AMAG με την μετακίνηση πολύ μεγάλου αριθμού ανθρώπων από τα σπίτια τους, η απομάκρυνση των αγροτών από τα χωράφια τους, είχε άμεσο αντίκτυπο στη ραγδαία μείωση της καλλιέργειας και κατά συνέπεια στη δυσκολία σίτισής τους. Σύμφωνα με αμερικανικές εκθέσεις, η απομάκρυνση του γεωργικού πληθυσμού από τον φυσικό τόπο εργασίας τους, επιβάρυνε αποφασιστικά το ταμείο της αμερικανικής βοήθειας, παρά το γεγονός ότι ο σκοπός του εγχειρήματος αυτού ήταν στρατιωτικοπολιτικός και το συμπέρασμα που εξήχθη ήταν ότι αν δε σταματούσε ο εμφύλιος πόλεμος, η Ελλάδα δε θα μπορούσε να ορθοποδήσει οικονομικά.¹³⁷

Ο Γιατζής, ως νέος αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Στρατού, αντιλαμβανόμενος πλήρως το κόστος των εκκαθαριστικών επιχειρήσεων και την ευθύνη που βάραινε τον στρατό, διέταξε να σταματήσει η εκκένωση και να ξεκινήσει η διαδικασία επιστροφής τους στους τόπους μόνιμης κατοικίας τους. Η υπερφόρτωση των αστικών κέντρων και τα προβλήματα που δημιουργούνταν από την εγκατάσταση των εσωτερικών προσφύγων καθιστούσε επιτακτική την επαναφορά στις πρότερες συνθήκες, καθώς επιπλέον η έλλειψη εργατικού δυναμικού έπληττε σημαντικά την οικονομία της χώρας.¹³⁸ Εντούτοις, παρά τις εντολές, οι κυβερνητικές επιχειρήσεις συνεχίστηκαν κανονικά το 1948.

---

¹³⁵ Ίδρυμα Κ. Καραμανλή, *Αρχείο Κ. Τσαλδάρη*, Φάκελος 28, Υποφάκελος 4, «Le ministre des affaires etrangeres Cabinet du minister, 14-4-1947».

¹³⁶ Λάιου, ο.π., σ. 77.

¹³⁷ Έκθεση της Επιτροπής Porter, Υπουργείο Εξωτερικών προς τον Τύπο, 30 Απριλίου 1947 στο P. Porter, *Ζητείται ένα θαύμα για την Ελλάδα. Το ημερολόγιο ενός προεδρικού απεσταλμένου, 20 Ιανουαρίου- 27 Φεβρουαρίου 1947*, Μεταμεσονύκτιες Εκδόσεις, Αθήνα 2006, σ. 186.

¹³⁸ ΓΕΣ/ΔΙΣ, ΑΕΠ, τμ. 6, κείμενο 67, ΓΕΣ προς 1^η Στρατιά «Περιορισμός εκκένωσης χωρίων», 14 Νοεμβρίου 1947.

3.3. Εγκατάσταση «συμμοριόπληκτων» στη Λαμία.

Η άφιξη των εσωτερικών προσφύγων στην πόλη της Λαμίας ξεκίνησε στα τέλη του 1946 και αμέσως ξεκίνησε η περίθαλψή τους με την παροχή φαγητού και ρουχισμού.¹³⁹ Σε άρθρο που δημοσιοποιήθηκε στον Λαμιακό Τύπο, η παρεχόμενη βοήθεια δεν έπρεπε σε καμία περίπτωση να προσφέρεται μόνο σε εθνικόφρονες, αλλά να μην υπάρχουν διακρίσεις μεταξύ των πολιτών αριστερών και δεξιών φρονημάτων.¹⁴⁰ Βέβαια, στην πραγματικότητα, η πολιτική ιδεολογία διαδραμάτισε τον σπουδαιότερο ρόλο στον χαρακτηρισμό ή όχι των «συμμοριόπληκτων».

Τους πρώτους μήνες του 1947 παρουσιάστηκε σημαντική αύξηση του προσφυγικού κύματος προς τα αστικά κέντρα. Η ταυτόχρονη διαδικασία στρατολόγησης των κατοίκων των ορεινών χωριών από τον ΔΣΕ με τις εκκαθαριστικές αποστολές του Εθνικού Στρατού οδήγησαν μεγάλο αριθμό προσφύγων στην πόλη της Λαμίας.¹⁴¹ Η επιχείρηση προκάλεσε σημαντική φθορά στον ΔΣΕ, καθώς έχανε συνέχεια τις υποστηρικτικές του βάσεις. Έκτοτε, η κινητικότητα του ρεύματος των εσωτερικών προσφύγων συνεχίστηκε με αμείωτο ρυθμό και σε μερικές περιπτώσεις, όπως στο Φραντζή, κοντινό στη Λαμία χωριό, οι κάτοικοι του απομακρύνονταν από τις εστίες τους κατευθυνόμενοι προς τη Λαμία, καθώς φοβόντουσαν ενδεχόμενες αντάρτικες επιδρομές. Μέχρι και ο «Λαμιακός Τύπος» χαρακτήρισε την αντίδρασή τους υπερβολική, εξαιτίας της σημαντικής στρατιωτικής παρουσίας στα περίξ της Λαμίας.¹⁴² Μάλιστα, οι συντάκτες της εν λόγω εφημερίδας απέδιδαν τα γεγονότα αυτά στην προπαγάνδα των κομμουνιστών εκτιμώντας ότι ο ΔΣΕ έβγαινε πολλαπλά κερδισμένος από τον ξεριζωμό τους από τα σπίτια τους, καθώς καρπωνόταν αποκλειστικά όλο το βίος τους.¹⁴³

Βέβαια, παρά τα άρθρα αυτά, ο ΔΣΕ σε καμία περίπτωση δεν έβγαινε κερδισμένος από αυτές τις εξελίξεις, καθώς, όπως έχουμε αναλύσει και παραπάνω, διαλύθηκαν τα δίκτυα επικοινωνίας και εφοδιασμού που ήταν στημένα στα ορεινά χωριά, οι κάτοικοι των οποίων αποτελούσαν σημαντικοί σύμμαχοί τους στον αγώνα τους. Άμεση συνέπεια της ερήμωσης των χωριών ήταν η έλλειψη εργατικού δυναμικού και η συνεπακόλουθη διακοπή των γεωργικών διαδικασιών, όπως ο θερισμός, με

---

¹⁴⁰ *Λαμιακός Τύπος*, 5 Φεβρουαρίου 1947.

¹⁴¹ Χουλιάρας, ο.π., σ. 406-407.

¹⁴² *Λαμιακός Τύπος*, 12 Ιουλίου 1947.

¹⁴³ *Λαμιακός Τύπος*, 10 Αυγούστου 1947.

αποτέλεσμα την πρόκληση επισιτιστικής κρίσης. Τα ζώα είτε επιτάσσονταν από τον ΔΣΕ είτε μεταφέρονταν από τους κτηνοτρόφους στις πόλεις, με αποτέλεσμα να δυσχεραίνεται ακόμη περισσότερο η κατάσταση. Για να αντιμετωπιστεί αυτή η κρίση, επιτράπη η μεταφορά των αγροτών υπό στρατιωτική συνοδεία μόνο στα χωριά που ήταν υπό τον έλεγχο του Εθνικού Στρατού¹⁴⁴ και σε καμία περίπτωση δεν τους επέτρεπαν να πάνε στα χωριά που βρίσκονταν υπό τον έλεγχο του ΔΣΕ.¹⁴⁵ Χαρακτηριστικό παράδειγμα του αυστηρού χαρακτήρα του μέτρου αυτού ήταν η καταδίκη γνωστών αλευροβιομήχανων της πόλης που έστειλαν μηχανήματα σε χωράφια που βρίσκονταν σε χώρο εξουσίας των ανταρτών.¹⁴⁶

Το καλοκαίρι του 1947 η κατάσταση είχε γίνει ήδη αποπνικτική στην Λαμία, εξαιτίας της παρουσίας τεράστιου αριθμού προσφύγων συγκριτικά με τον ήδη υπάρχοντα πληθυσμό της πόλης. Το φθινόπωρο παρουσιάστηκε νέο έντονο κύμα εσωτερικής μετανάστευσης, λόγω της νέας κυβερνητικής επιχείρησης «Λαίλαψ» που έλαβε χώρα στα γύρω χωριά του Τυμφρηστού, της Γκιώνας και της Οίτης.¹⁴⁷ Ωστόσο, η εντεινόμενη κινητικότητα οδήγησε στη δραματική έκκληση του Δημάρχου της Λαμίας, Χαραλαμπίδου, προς την κυβέρνηση και τη Βασίλισσα για βοήθεια, καθώς ο χειμώνας ήταν προ των πυλών και θα παρουσιαζόταν δεδομένα έντονο πρόβλημα στέγασης των προσφύγων.¹⁴⁸ Μάλιστα, ο ίδιος ο Υπουργός Κοινωνικής Πρόνοιας, Κωνσταντίνος Καραμανλής, δήλωσε ότι αν ο ρυθμός του κύματος εσωτερικών μεταναστών παραμείνει αμείωτος, το γεγονός αυτό θα προκαλέσει από μόνο του την ήττα της Κυβέρνησης.¹⁴⁹

Τον Νοέμβριο του 1947, το Γενικό Επιτελείο Στρατού έδωσε εντολή για μείωση των επιχειρήσεων εκκαθάρισης και την ταυτόχρονη εφαρμογή μέτρων για την επιστροφή των εκτοπισμένων στις οικίες τους, εξαιτίας της επισιτιστικής κρίσης που είχε προκληθεί λόγω του γεγονότος αυτού.¹⁵⁰ Παρόλα αυτά, η απάντηση που δόθηκε από την 1^η Στρατιά αντιπροσωπεύει πλήρως και την εν γένει άποψη και αντίληψη των γεγονότων της Κυβέρνησης και της στρατιωτικής ηγεσίας της εποχής εκείνης. Το

¹⁴⁴ Λάζος, ο.π, σ. 69

¹⁴⁵ Ψημμένος, ο.π., σ. 143.

¹⁴⁶ *Λαμιακός Τύπος*, 29 Ιουλίου 1947.

¹⁴⁷ *Λαμιακός Τύπος*, 17 Οκτωβρίου 1947.

¹⁴⁸ *Λαμιακός Τύπος*, 21 Οκτωβρίου 1947.

¹⁴⁹ Κ. Καραμανλής, *Αρχείο, γεγονότα και κείμενα*, επιμ. Κ. Σβολόπουλος, Ίδρυμα Κ. Καραμανλής, τμ. 1: Η ανοδική πορεία, 1946-1956, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1992, σ. 72.

¹⁵⁰ ΓΕΣ/ΔΙΣ, ΑΕΠ, τμ. 6, κείμενο 67 «ΓΕΣ/Α1, προς 1^η Στρατιά, Α, Β, Γ ΣΣ, 14 Νοεμβρίου 1947, Περιορισμός εκκένωσης χωριών», Αθήνα 1998, σ. 387-388.

κύμα προσφύγων που προκλήθηκε τα χρόνια εκείνα δεν οφειλόταν σε καμία περίπτωση στις εκκαθαριστικές επιχειρήσεις του Εθνικού Στρατού, αλλά ήταν αποτέλεσμα εθελούσιας εγκατάλειψης των οικιών τους, εξαιτίας του φόβου τους για τον ΔΣΕ. Αυτός ήταν και ο λόγος για τον οποίο οι εσωτερικοί πρόσφυγες χαρακτηρίστηκαν «συμμοριόπληκτοι».¹⁵¹

Την ίδια περίοδο, η Αμερικανική Βοήθεια (AMAG) μέσα από συγκεκριμένες πληροφορίες που έλαβε, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι εσωτερικοί πρόσφυγες την περίοδο εκείνη ήταν περίπου 400 χιλιάδες εκ των οποίων το 58-66% απομακρύνθηκαν από τις εστίες τους χωρίς τη θέλησή τους.¹⁵² Ο στρατιωτικός σκοπός, όμως, της επιχείρησης και η επιτυχία της οδήγησε τις αμερικανικές αρχές να μη τη σταματήσουν παρά το υψηλό οικονομικό κόστος. Στις αρχές του 1948 η κατάσταση επιδεινώθηκε ακόμη περισσότερο, καθώς παρουσιάστηκε ραγδαία αύξηση των προσφύγων, εξαιτίας της νέας επιχείρησης της Κυβέρνησης με την ονομασία «Χαραυγή» που ξεκίνησε στις 15 Μαρτίου 1948. Στόχος της ήταν τα ανταρτοκρατούμενα ορεινά χωριά, στα οποία είχαν απομείνει άνδρες του ΔΣΕ στο πλαίσιο της αυτοάμυνας.¹⁵³

Σύμφωνα με την Κοινωνική Πρόνοια της Φθιώτιδας, το καλοκαίρι του 1948 οι καταγεγραμμένοι πρόσφυγες ήταν 43.404, εκ των οποίων οι περισσότεροι είχαν εγκατασταθεί εντός της πόλης της Λαμίας. Όλοι αυτοί οι άνθρωποι που μεταφέρθηκαν στα Κέντρα Ασφαλείας, εγκαταστάθηκαν και περιορίστηκαν μέσα στα στενά πλαίσια που όριζε ο στρατός όντες πλήρως εξαρτημένοι από την παρεχόμενη κυβερνητική στήριξη. Οι πόλεις θύμιζαν περιτοιχισμένα από συρματοπλέγματα φρούρια όπου κανείς δεν μπορούσε να μπει ή να βγει χωρίς να περάσει από τον απαραίτητο έλεγχο και εφαρμόστηκε απαγόρευση κυκλοφορίας κατά τις βραδινές ώρες.¹⁵⁴ Γενικά, οι συνθήκες διαβίωσης των συμμοριόπληκτων στα Κέντρα Ασφαλείας αυτά τα 2-3 χρόνια που διήρκησαν οι επιχειρήσεις εκκαθάρισης μέχρι και την επιστροφή τους στις εστίες τους ήταν πολύ δύσκολες.

---

¹⁵¹ ΓΕΣ/ΔΙΣ, ΑΕΠ, τμ. 6, κείμενο 71 «1^η Στρατιά (Αντιστράτηγος Βεντήρης) προς Υπουργείο Στρατιωτικών, 18 Νοεμβρίου 1947», σ. 402.

¹⁵² Λάιου, ο.π., σ. 68.

¹⁵³ ΓΕΣ/ΔΙΣ, ΑΕΠ, τμ. 7, κείμενο 65, Αρχηγός ΓΕΣ, Οδηγία διά τον διοικητή Α ΣΣ αφορώσαι τας επιχειρήσεις Χαραυγή, 2 Απριλίου 1948.

¹⁵⁴ Λαμιακός Τύπος, 13 Απριλίου 1948.

3.4. Κοινωνική Πρόνοια προς «συμμοριόπληκτους».

Το Υπουργείο Κοινωνικής Πρόνοιας αποτέλεσε τον σημαντικότερο φορέα υποστήριξης των εσωτερικών προσφύγων και μαζί με τη βοήθεια της AMAG προσπάθησαν να συμβάλουν στην οικονομική και ιατρική περίθαλψή τους. Πιο συγκεκριμένα, στην έδρα κάθε νομού ορίστηκαν τα Κέντρα Κοινωνικής Πρόνοιας, τα οποία ασχολούνταν σε τοπικό πλαίσιο με τους συμμοριόπληκτους και την περίθαλψή τους. Πρώτο τους μέλημα ήταν η κατάρτιση καταλόγων και τη διάκρισή τους στις 3 κατηγορίες που αναφέραμε και παραπάνω. Σε αυτό το σημείο αξίζει να τονιστεί ότι βασικός χρηματοδότης για την υλοποίηση της κοινωνικής πρόνοιας την περίοδο του Εμφυλίου Πολέμου στην Ελλάδα ήταν οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, οι οποίες διαδεχόμενες τη Μεγάλη Βρετανία στη θέση του «εγγυητή» για την ομαλή μετάβαση στην μεταπολεμική πραγματικότητα, διαδραμάτισαν σπουδαίο ρόλο στα ελληνικά δρώμενα. Τον Ιούνιο του 1947 υπογράφηκε συμφωνία αποστολής αμερικανικής βοήθειας, της λεγόμενης American Mission for Aid to Greece, σύμφωνα με την οποία θα δινόταν οικονομική βοήθεια στην Ελλάδα, η οποία θα περιελάμβανε τρόφιμα, ιατρικό και γεωργικό εξοπλισμό με στόχο την ανοικοδόμηση της ελληνικής οικονομίας. Η Αμερικανική Αποστολή εργάστηκε στην Ελλάδα μέχρι το 1952 και επηρέαζε σε αποφασιστικό βαθμό όλες τις σημαντικές αποφάσεις που παίρνονταν στα ζητήματα κοινωνικής πρόνοιας. Η υποστήριξη των Ηνωμένων Πολιτειών στην Ελλάδα βασίστηκε στο Δόγμα Τρούμαν και αφορούσε κατά κύριο λόγο την οικονομική ενίσχυση της χώρας, η οποία κυμάνθηκε γύρω στα 300 εκατομμύρια δολάρια.

Η πρώτη σημαντική ενίσχυση των προσφύγων στον νομό Φθιώτιδας καταγράφηκε περί τα τέλη του 1946, όταν και δόθηκε ψωμί και αλεύρι στους πυρόπληκτους από επιδρομές του ΔΣΕ, οι οποίοι εντάχθηκαν σε καταλόγους και χαρακτηρίστηκαν άποροι.¹⁵⁵ Μέσα στο 1947 και ιδιαίτερα τους καλοκαιρινούς μήνες, κατά τους οποίους η εισροή προσφύγων στη Λαμία ήταν μεγάλη εξαιτίας των κυβερνητικών επιχειρήσεων, έγινε διαχωρισμός των συμμοριόπληκτων σε κατηγορίες, προκειμένου να προσδιοριστεί η βοήθεια που θα λάμβανε ο καθένας. Στις αρχές του 1948 ξεκίνησε η υλοποίηση της βοήθειας για στέγαση, ρουχισμό και οικονομικά βοηθήματα, για να

---

¹⁵⁵ ΓΑΚ Φθιώτιδας, *Αρχείο Νομαρχίας Βοιωτίας, Υπουργείο Εσωτερικών*. Προς Νομάρχες. Αρ. εγκ . 107 Αθήνα 26-12-1946 «Περί χορηγήσεως δωρεάν άρτου και αλεύρου εις του συνεπεία των τελευταίων γεγονότων της υπαίθρου καταφεύγοντας εις Κέντρα Ασφαλείας πρόσφυγας».

μπορέσουν να ορθοποδήσουν οι εσωτερικοί πρόσφυγες.¹⁵⁶ Ακόμη, εγκρίθηκε το πρόγραμμα «Πρόνοια δια της Εργασίας», σύμφωνα με το οποίο οι πρόσφυγες θα εργάζονταν σε δημόσια έργα. Ωστόσο, η συνεχής περίθαλψη των συμμοριόπληκτων δεν ήταν δεδομένη, καθώς συχνά διακοπτόταν η διανομή φαγητού και η χορήγηση των επιδομάτων, εξαιτίας της οικονομικής δυσπραγίας και των στρατιωτικών επιχειρήσεων. Ακόμη, έγιναν καταγγελίες για μεροληπτική στάση των υπεύθυνων πρόνοιας στη Λαμία¹⁵⁷ και τον Ιούλιο του 1948 προκλήθηκαν έντονες διαμαρτυρίες από τους τοπικούς φορείς και πολιτευτές, εξαιτίας της διακοπής τους προγράμματος διανομής ψωμιού, αλεύρου και σίτου.

3.5. Στέγαση «συμμοριόπληκτων».

Το ζήτημα της στέγασης των «συμμοριόπληκτων» αποτέλεσε ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα που κλήθηκε να αντιμετωπίσει το Κέντρο Κοινωνικής Πρόνοιας Φθιώτιδας, καθώς δεν υπήρχε κάποιο σχέδιο από την Κυβέρνηση, με αποτέλεσμα όσοι κατέφτασαν στη Λαμία, μέινανε σε σπίτια γνωστών και συγγενών ή ενοικίασαν κάποιον χώρο. Οι υπόλοιποι είτε εγκαταστάθηκαν αναγκαστικά σε εγκαταλελειμμένα και παλιά κτίρια είτε έμειναν στον δρόμο πεινώντας και κρυώνοντας τα βράδια.¹⁵⁸ Το πρόβλημα επιδειωνόταν όσο περνούσε ο καιρός και το προσφυγικό κύμα μεγάλωσε και το καλοκαίρι του 1947, με τις κυβερνητικές επιχειρήσεις εκκαθάρισης των ορεινών περιοχών να εξελίσσονται, ο αριθμός των προσφύγων που είχαν εισρεύσει στην πόλη ξεπέρασε τον αντίστοιχο αριθμό των μόνιμων κατοίκων της Λαμίας.

Σε πρώτη φάση, οι πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν σε δημόσιους χώρους και σε σχολεία, η επίταξη των οποίων προκάλεσε την έντονη διαμαρτυρία του τοπικού κόσμου.¹⁵⁹ Πρώτο μέλημα ήταν η στέγαση όσων βρίσκονταν στους δρόμους και ζούσαν υπό αντίξοες συνθήκες. Στην πορεία, προκειμένου να καλυφθούν οι ανάγκες στέγασης όλων των προσφύγων, το Υπουργείο Ανοικοδομήσεως με την οικονομική ενίσχυση της AMAG ανακοίνωσε σχέδιο στέγασης 285 χιλιάδων προσφύγων έναντι 14

---

¹⁵⁶ *Λαμιακός Τύπος*, 18 Ιανουαρίου 1948.

¹⁵⁷ *Λαμιακός Τύπος*, 21 Μαΐου 1948.

¹⁵⁸ *Εθνικός Αγών*, 17 Οκτωβρίου 1947.

¹⁵⁹ *Λαμιακός Τύπος*, 10 Σεπτεμβρίου 1947.

δισεκατομμυρίων δραχμών. Πιο συγκεκριμένα, για τη Λαμία εγκρίθηκε η κατασκευή 170 σπιτιών συνολικής αξίας 510 εκατομμυρίων δραχμών.¹⁶⁰

Οι κεντρικές πλατείες της πόλης είχαν κατακλυστεί από πρόσφυγες με αποτέλεσμα, οι περισσότεροι να στραφούν στα περιχώρα, όπου έφτιαζαν παραγκουπόλεις και στο τέλος του 1948 η Λαμία ήταν γεμάτη προσφυγικές συνοικίες. Ενδεικτική εικόνα της κατάστασης που επικρατούσε την εποχή εκείνη στη Λαμία έδωσε ο βουλευτής της Φθιωτιδοφωκίδας Γεώργιος Πλατής με τη δήλωσή του περί «ανδρικού λεπροκομείου» με «αποσκελετωμένα παιδιά» και «γερασμένες γυναίκες 25 ετών».¹⁶¹ Οι γενικότερες συνθήκες διαβίωσης των εσωτερικών προσφύγων παρουσιάζονται και από εκθέσεις της ίδιας της Αμερικανικής Αποστολής, η οποία έκανε λόγο για διαμονή 500 ατόμων σε ένα σχολικό κτίριο, για διαμονή σε καλύβες και σε προσφυγικά κέντρα και υπήρχαν και οι άτυχοι της υπόθεσης, οι οποίοι διέμεναν κάτω από γέφυρες, μέσα σε σπηλιές και δίπλα από αποχετεύσεις.¹⁶²

3.6. Ο κοινωνικός αντίκτυπος της εγκατάστασης των προσφύγων στη Λαμία και οι σχέσεις τους με τον ντόπιο πληθυσμό.

Η απογραφή που πραγματοποιήθηκε το 1940 στην πόλη της Λαμίας κατέδειξε πληθυσμό 16.500 κατοίκων και οι πρόσφυγες που εγκαταστάθηκαν σε αυτή μέχρι το 1948 ήταν περίπου 35 χιλιάδες, αριθμός παραπάνω από το διπλάσιο. Οι αριθμοί από μόνοι τους μαρτυρούν τη σοβαρότητα του προβλήματος που παρουσιάστηκε στη Λαμία ανάμεσα στους ετερόκλιτους πληθυσμούς. Οι κυριότερες προστριβές τους αφορούσαν οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά θέματα. Έντονος ανταγωνισμός προκλήθηκε στο κομμάτι της εργασίας με το εμπόριο, τις χειρωνακτικές και τις αγροτικές εργασίες να παρουσιάζουν τα περισσότερα προβλήματα. Όσοι είχαν μια σχετική οικονομική δυνατότητα, άνοιγαν καταστήματα και αύξαναν τον ανταγωνισμό με τους ντόπιους. Η δραματική αύξηση του εργατικού δυναμικού συνέβαλε στην μείωση του ημερομίσθιου, με αποτέλεσμα να κερδοφορήσουν οι ντόπιοι εργοδότες,

---

¹⁶⁰ Ίδρυμα Κ. Καραμανλή, *Αρχείο Κ. Τσαλδάρη*, Φάκελος 28, Υποφάκελος 4, «Υπουργείο Ανοικοδομήσεως: Πρόγραμμα έργων και δαπανών στεγάσεως ανταρτόπληκτων οικογενειών κατά νομούς και πόλεις.»

¹⁶¹ *Λαμιακός Τύπος*, 21-22 Ιανουαρίου 1948.

¹⁶² *Το Σχέδιον Μάρσαλ εν Ελλάδι κατά τα έτη 1948-1950* (Συνετάχθη και διανέμεται δωρεάν υπό της Αμερικανικής Αποστολής Ελλάδας της Διοικήσεως Οικονομικής Συνεργασίας με τη συνεργασία της Ελληνικής Κυβερνήσεως, 1950, σ. 42.

ενώ αντίθετα οι υπόλοιποι παραπονιόντουσαν για το γεγονός ότι οι πρόσφυγες παίρναμε πολύ φτηνό ημερομίσθιο και ρίχνανε δραματικά τις τιμές.¹⁶³

Η κοινωνική προέκταση του φαινομένου της μαζικής εσωτερικής μετανάστευσης που προκάλεσε τη συνύπαρξη χιλιάδων ανθρώπων στοιβαγμένων σε ακατάλληλους χώρους έφερε στην επιφάνεια την πορνεία. Οι τραγικές συνθήκες διαβίωσης, η αποκοπή από την οικογένεια και η φτώχεια σε συνδυασμό με την παρουσία πάρα πολλών στρατιωτών στην περιοχή οδήγησε πολλές γυναίκες στην εκπόρνευσή τους.¹⁶⁴ Επιπλέον, πολλαπλασιάστηκαν οι επαίτες, οι οποίοι βρίσκονταν σε κάθε γωνιά της πόλης και παρουσιάστηκε και το φαινόμενο των εγκαταλελειμμένων νεογέννητων, είτε λόγω ανεπιθύμητων εγκυμοσύνων είτε λόγω αδυναμίας περίθαλψής τους.¹⁶⁵

Ακόμη, με την εγκατάσταση χιλιάδων «συμμοριόπληκτων» εντός της πόλης, αυξήθηκαν οι επιδημίες και οι ντόπιοι τους κατηγορούσαν ότι δεν ακολουθούν τους κανόνες υγιεινής και δεν είναι καθαροί. Η εικόνα ανθρώπων να κάνουν την ανάγκη τους όπου έβρισκαν έβαζε σε κίνδυνο τη δημόσια υγεία.¹⁶⁶ Πολλοί πρόσφυγες έφεραν μαζί τους τα ζώα τους από τα χωριά τους και βρίσκονταν στον ίδιο χώρο με όλους τους υπόλοιπους, με αποτέλεσμα να επικρατεί μια χαοτική κατάσταση, για την οποία οι ντόπιοι διαμαρτύρονταν συνεχώς. Το ζήτημα της στέγασης προκαλούσε, επίσης, προστριβές, καθώς όσοι είχαν ελεύθερο χώρο στα σπίτια τους, για να στεγάσουνε πρόσφυγες είτε αρνούσαν είτε ζητούσαν πολύ υψηλά ενοίκια, με αποτέλεσμα να έρχονται σε σύγκρουση με τις επιτροπές επίταξης.¹⁶⁷

3.7. Επιστροφή «συμμοριόπληκτων» στους τόπους καταγωγής τους.

Ο επαναπατρισμός των εσωτερικών προσφύγων θα καταδείκνυε την επιτυχή έκβαση των στρατιωτικών επιχειρήσεων και θα δικαιολογούσε όλη αυτή την αναστάτωση που προκλήθηκε τα 2-3 χρόνια με τις μετακινήσεις πληθυσμών, ενώ ταυτόχρονα θα σηματοδοτούσε και το τέλος του πολέμου. Η επιχείρηση επιστροφής τους στα σπίτια τους ονομάστηκε «Οικονομικός Γράμμος».¹⁶⁸ Για να καταστεί αυτό, όμως, δυνατό,

¹⁶³ *Λαμιακός Τύπος*, 15 Ιουλίου 1948.

¹⁶⁴ *Εθνικός Αγών*, 10 Ιουλίου 1948.

¹⁶⁵ *Εθνικός Αγών*, 25 Ιουνίου 1948.

¹⁶⁶ *Λαμιακός Τύπος*, 6 Ιανουαρίου 1948.

¹⁶⁷ *Λαμιακός Τύπος*, 7 Οκτωβρίου 1947.

¹⁶⁸ *Το Βήμα*, 18 Σεπτεμβρίου 1949.

έπρεπε να συνδυαστεί εκ νέου με τον στρατό, καθώς θα ήταν επικίνδυνο να επιστρέψουν μόνοι τους ή συνοδεία μικρής στρατιωτικής δύναμης, διότι υπήρχε ο κίνδυνος μεμονωμένης επίθεσης του ΔΣΕ.

Οι πρώτοι επαναπατρισμοί έπρεπε να γίνουν στοχευμένα, προκειμένου οι πρόσφυγες να επιστρέψουν στα χωριά εκείνα, τα οποία θα καθίσταντο αμέσως παραγωγικά για το κράτος, δηλαδή τα πεδινά. Οι πρώτες συζητήσεις στη Λαμία για επιστροφή στους τόπους κατοικίας έγιναν τον Μάιο του 1948 με προτεραιότητα τα χωριά του Σπερχειού και του Δομοκού.¹⁶⁹ Για να καταστεί αυτό εφικτό, προτάθηκε η ίδρυση τριών νέων Κέντρων Ασφαλείας με μόνιμη στρατιωτική δύναμη στην περιοχή του Δομοκού, προκειμένου να ξεκινήσουν οι επαναπατρισμένοι αγρότες να καλλιεργούν τη γη τους με ασφάλεια, χωρίς ταυτόχρονα να χρειάζονται νέα οικονομική στήριξη.

Η ασφάλεια αποτελούσε το μεγαλύτερο εμπόδιο για τον επαναπατρισμό των προσφύγων, ωστόσο παρά τις αντιρρήσεις, ξεκίνησε το καλοκαίρι του 1948 με τα δημοσιεύματα να κάνουν γνωστό μόνο το Ρεγγίни Λοκρίδας.¹⁷⁰ Η Κυβέρνηση, για να πιάσει την κατάσταση και να επιταχύνει την παλιννόστηση, έκοψε την παροχή περίθαλψης σε κατοίκους πολλών χωριών της Φθιώτιδας, για να τους εξαναγκάσει να αποχωρήσουν. Ωστόσο, και πάλι η κινητικότητα ήταν μικρή και οι μετακινήσεις sporadικές. Για την κυβέρνηση και την Αμερικανική Βοήθεια, η επιστροφή στις εστίες τους ήταν επιβεβλημένη, εξαιτίας της δεδομένης οικονομικής επιβάρυνσης που επέφερε η περίθαλψή τους.

Το Υπουργείο Κοινωνικής Πρόνοιας εγκατέστησε Κέντρα Ασφαλείας στα χωριά που όφειλαν οι κάτοικοι τους να επιστρέψουν. Τα χωριά αυτά επιλέχθηκαν με βάση τη γεωγραφική θέση τους, τις πεποιθήσεις του απέναντι στον ΔΣΕ και στην εγγύτητα από την κοντινότερη στρατιωτική μονάδα, για να είναι ασφαλή. Στου συγκεκριμένους επαναπατρισμένους κατοίκους επεκτάθηκε το επίδομα για δύο μήνες ακόμη μέχρι την είσπραξη από τις πρώτες συγκομιδές. Παρόλα αυτά, το μέτρο δεν αποδείχθηκε και τόσο επιτυχημένο, καθώς η εγκατάσταση στα Κέντρα Ασφαλείας που βρίσκονταν κοντά στα χωριά τους, δε σήμαινε και επαναπατρισμό. Επομένως, η αδυναμία στέγασης παρέμενε και σε αυτή την περίπτωση σημαντικό εμπόδιο. Γι' αυτόν τον λόγο, αποφασίστηκε η επιστροφή τους στα χωριά καταγωγής τους.

---

¹⁶⁹ *Λαμιακός Τύπος*, 13 Μαΐου 1948.

¹⁷⁰ *Λαμιακός Τύπος*, 11 Αυγούστου 1948.

Το καλοκαίρι του 1949 έγιναν πιο οργανωμένες προσπάθειες επαναπατρισμού, εξαιτίας και της νίκης του Εθνικού Στρατού στην περιοχή της Ρούμελης. Τη χρηματοδότηση του σχεδίου ανέλαβε εκ νέου η Αμερικανική Βοήθεια και ο Κωνσταντίνος Καραμανλής, ως Υπουργός Κοινωνικής Πρόνοιας, ανακοίνωσε πως το πρόγραμμα βοήθειας προς τους πρόσφυγες θα συνεχιζόταν και μετά την εγκατάστασή τους στις εστίες μόνιμης κατοικίας τους μέχρι και την πρώτη συγκομιδή τους.¹⁷¹ Η διαδικασία επαναπατρισμού πραγματοποιήθηκε σε δύο περιόδους. Η πρώτη ήταν από Ιούλιο- Νοέμβριο του 1949 και η δεύτερη Μάρτιο- Ιούνιο του 1950. Αντίθετοι με την υποχρεωτική μετακίνηση ήταν οι νέοι, οι οποίοι είχαν συνηθίσει σε συνθήκες αστικών κέντρων και σε έναν εντελώς διαφορετικό τρόπο ζωής και δεν επιθυμούσαν σε καμία περίπτωση την επιστροφή τους στα χωριά τους. Το φαινόμενο αυτό παρουσιάστηκε πιο έντονο στην περίπτωση των νεαρών γυναικών, γεγονός που προκαλούσε την αντίδραση του τοπικού τύπου.¹⁷² Ακόμη, η αεργία των προηγούμενων χρόνων δημιούργησε μια άρνηση επιστροφής στις αγροτικές εργασίες.

Συμπεράσματα

Ο εμφύλιος πόλεμος για μια χώρα αποτελεί αναμφίβολα μια από τις πιο μαύρες σελίδες της ιστορίας της και ο αλληλοσπαραγμός είναι μια ιστορική ανάμνηση βαθιά χαραγμένη μέσα στην κοινωνία, η οποία καθίσταται πολύ δύσκολο να ξεχαστεί από τους μεταγενέστερους. Ο διαχωρισμός ολόκληρης της κοινωνίας σε δύο στρατόπεδα και ο εξαναγκασμός επιλογής πλευράς, προκειμένου να μη θεωρηθείς προδότης, οδηγεί ακόμη και αδέρφια να συγκρούονται μεταξύ τους.

Η εργασία αυτή στόχευσε στην παρουσίαση των πολιτικών, πολεμικών και κοινωνικών εξελίξεων του εμφυλίου πολέμου στην πόλη της Λαμίας. Πρώτο μεγάλο θέμα που μας απασχόλησε ήταν η πολιτική δραστηριοποίηση του ΚΚΕ σε τοπικό επίπεδο και κατά τη διάρκεια της εαμοκρατίας στην πόλη, αλλά και ύστερα από την υπογραφή της Συμφωνίας της Βάρκιζας. Αν εξαιρεθεί κάποιο μικρό ποσοστό, το οποίο εναντιώθηκε στις αποφάσεις της πολιτικής ηγεσίας για την παράδοση των όπλων, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα τη δημόσια διαφωνία του Άρη Βελουχιώτη και την προσπάθεια δημιουργίας νέας κομματικής οργάνωσης, η πιστή

---

¹⁷¹ Αρχείο Καραμανλή, ο.π., σ. 97.

¹⁷² *Λαμιακός Τύπος*, 27 Αυγούστου 1949.

εφαρμογή των εντολών του πολιτικού γραφείου αποτέλεσε τον κανόνα για τα κομματικά στελέχη και μέλη του ΚΚΕ.

Αμέσως μετά το τέλος της γερμανικής Κατοχής, το ΕΑΜ είχε επικρατήσει εξ ολοκλήρου στη Λαμία και αυτό αποδεικνύεται περίτρανα από τους εορτασμούς για την επέτειο του Κόκκινου Στρατού αλλά και το Κομμουνιστικού κόμματος. Ωστόσο, η κατάσταση ακόμη και μετά την υπογραφή της Συμφωνίας της Βάρκιζας ήταν ήρεμη και η ΕΠΟΝ συνέχισε κανονικά τις καλλιτεχνικές της εκδηλώσεις για την ψυχαγωγία του κόσμου. Βέβαια, σταδιακά αυτό άλλαξε και η κυβερνητική στάση σκλήρυνε σημαντικά με την ταυτόχρονη συγκρότηση της Εθνοφυλακής, η οποία με την ανοχή της αλλά και τη δράση της συνέβαλε στη δημιουργία και την ενίσχυση δεξιών παρακρατικών ομάδων, οι οποίες έχοντας την κυβερνητική υποστήριξη και τον μανδύα της νομιμότητας, έδρασαν ανενόχλητοι έναντι πολιτών αριστερών φρονημάτων εγκαινιάζοντας τη «λευκή τρομοκρατία». Καταστροφές, λεηλασίες, ξυλοδαρμοί και εξαναγκασμοί υπογραφής δηλώσεων μετανοίας ήταν μερικές από τις πιο χαρακτηριστικές δράσεις τους.

Το ΚΚΕ μετά τη Βάρκιζα προσπάθησε να εφαρμόσει κατά γράμμα τους όρους της συμφωνίας με την Κυβέρνηση και να διατηρήσει αυστηρά το πλάνο νομιμότητας παραδίδοντας τα όπλα και διαλύοντας τις αντάρτικες ομάδες. Παρά τις αντιρρήσεις ορισμένων, το πολιτικό γραφείο ζητούσε με επιμονή την πιστή τήρηση των συμφωνημένων. Ωστόσο, δεν άργησε η ώρα της παραβίασης των συμφωνιών από την πλευράς της Κυβέρνησης και των υποστηρικτών της, με πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα τη στάση της Εθνοφυλακής και τη δράση των παρακρατικών ομάδων. Στην προσπάθειά του το ΚΚΕ να ενισχύσει τον πληττόμενο πληθυσμό οργάνωσε ομάδες μαζικής αυτοάμυνας στην επαρχία, χωρίς, όμως, να παρουσιάζεται κάπου το ίδιο επίσημα, καθώς δεν επιθυμούσε να δώσει δικαιώματα στους πολιτικούς του αντιπάλους να το καταγγείλουν για εκτροπή από τη νομιμότητα. Βέβαια, η εντεινόμενη τρομοκρατία οδήγησε το κόμμα να εφαρμόσει ένα διπλό σχέδιο που θα περιελάμβανε πολιτικούς ελιγμούς και πολεμικές δράσεις στο πλαίσιο μιας πιο οργανωμένης αυτοάμυνας, για να πιέσει την Κυβέρνηση.

Μετά τις εκλογές του 1946 και το δημοψήφισμα για την επιστροφή του βασιλιά, η κατάσταση στη Λάμια έγινε ακόμη πιο ασφυκτική για τις κομματικές οργανώσεις του ΕΑΜ και του ΚΚΕ, με αποτέλεσμα να αρχίσουν να διαλύονται και να

αποδιαρθρώνονται πλήρως. Αποκορύφωμα αποτέλεσε το Γ΄ Ψήφισμα, το οποίο επισημοποίησε τη δράση των παρακρατικών οργάνων και ποινικοποίησε το κομμουνιστικό φρόνημα. Η σύγκρουση ανάμεσα στον Δημοκρατικό Στρατό Ελλάδας και στον Εθνικό Στρατό κορυφώθηκε μετά τη σύσταση της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης από το ΚΚΕ. Οι εκκαθαριστικές επιχειρήσεις του κυβερνητικού στρατού και η εκκένωση των ορεινών χωριών, οδήγησε στην αποδυνάμωση του ΔΣΕ και οδήγησε στη σταδιακή διάλυση του σε μικρότερα τμήματα, ανίκανα να αντιμετωπίσουν τον Εθνικό Στρατό αποτελεσματικά.

Οι επιχειρήσεις αυτές, όμως, δημιούργησαν τεράστιο κύμα εσωτερικής μετανάστευσης με τα επίσημα στοιχεία να κάνουν λόγο για 700.000 περίπου εκτοπισμένους από τις εστίες τους. Οι πρόσφυγες μεταφέρθηκαν στα μεγάλα αστικά κέντρα, τα οποία ονομάστηκαν Κέντρα Ασφαλείας, προκειμένου να εξαφανίσουν τα δίκτυα εφοδιασμού και πληροφοριών του ΔΣΕ. Η εγκατάσταση των «συμμοριόπληκτων» στις πόλεις προκάλεσε μεγάλα προβλήματα, καθώς οι άνθρωποι αυτοί ήταν απόλυτα εξαρτημένοι από τη βοήθεια που θα τους παρείχε η Κυβέρνηση. Τη χρηματοδότηση των προγραμμάτων περίθαλψης ανέλαβε η Αμερικανική Βοήθεια, η οποία αντιλήφθηκε ότι οι επιχειρήσεις αυτές εμπόδιζαν την οικονομική ανάπτυξη και ευημερία της χώρας. Ωστόσο, έκρινε ότι η στρατιωτική επιτυχία τους ήταν ζωτικής σημασίας για την εξάλειψη του ΔΣΕ, οπότε και συνεχίστηκε κανονικά η χρηματοδότηση. Η εγκατάσταση και η περίθαλψη των προσφύγων αποδείχθηκε δύσκολο εγχείρημα και οδήγησε χιλιάδες ανθρώπους να ζουν υπό άθλιες συνθήκες, ενώ ταυτόχρονα υπήρχαν και έντονες προστριβές ανάμεσα στους ντόπιους κατοίκους και στους «συμμοριόπληκτους» για θέματα εργασίας, εμπορίου, στέγασης και δημόσιας υγιεινής.

Επίλογος

Ο εμφύλιος πόλεμος προκάλεσε πολλαπλά προβλήματα στη χώρα και διαφαίνεται ότι εντάθηκε το 1947-1948, όταν και νομιμοποιήθηκε ο διωγμός των κομμουνιστών και αυστηροποιήθηκαν οι ποινές με τις θανατικές καταδίκες να έχουν τον πρώτο λόγο. Το ΚΚΕ αποφάσισε να εγκαταλείψει τη νομιμότητα λόγω της αυστηρής στάσης της κυβέρνησης απέναντι στους κομμουνιστές και της ανοχής της Εθνοφυλακής στη δράση των παρακρατικών ομάδων και οδήγησε αναπόφευκτα πολύ κόσμο να καταφύγει στα ορεινά και να αντισταθεί στη «λευκή τρομοκρατία» που μάστιζε την

επαρχία. Η στρατιωτική πτυχή της εμφύλιας διαμάχης ξεχωρίζει χωρίς αμφιβολία στην καθημερινότητα της Λαμίας, ωστόσο δεν πρέπει να παραγνωρίσουμε και τις σημαντικές κοινωνικές προεκτάσεις που έλαβε τα χρόνια εκείνα.

Χρονολόγιο

- 18 Οκτωβρίου 1944: Αποχώρηση γερμανικών στρατευμάτων από τη Λαμία.
- 3 Δεκεμβρίου 1944: Έναρξη «Δεκεμβριανών».
- 15 Ιανουαρίου 1945: Παράδοση της Λαμίας από το ΕΑΜ.
- 18 Ιανουαρίου 1945: Άφιξη βρετανικού στρατιωτικού αποσπάσματος στη Λαμία.
- 12 Φεβρουαρίου 1945: Υπογραφή Συμφωνίας της Βάρκιζας.
- 5-10 Απριλίου 1945: 11^η Ολομέλεια ΚΚΕ.
- 25-27 Ιουνίου 1945: 12^η Ολομέλεια ΚΚΕ.
- 1-6 Οκτωβρίου 1945: 7^ο Συνέδριο ΚΚΕ.
- 12-15 Φεβρουαρίου 1946: 2^η Ολομέλεια ΚΕ ΚΚΕ.
- 31 Μαρτίου 1946: Εθνικές Εκλογές (με αποχή ΚΚΕ).
- 18 Ιουνίου 1946: Ψήφιση του Ψηφίσματος Γ'.
- 1 Σεπτεμβρίου 1946: Δημοψήφισμα περί επιστροφής Βασιλιά.
- 25-28 Ιουνίου 1947: Διακήρυξη Στρασβούργου.
- 11-12 Σεπτεμβρίου 1947: 3^η Ολομέλεια ΚΕ ΚΚΕ.
- 24 Δεκεμβρίου 1947: Ίδρυση Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης.
- 15 Μαρτίου 1948: Εφαρμογή εκκαθαριστικής επιχείρησης του Εθνικού Στρατού με την ονομασία «Χαραυγή».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

1.ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

- *Βήμα*
- *Εθνικός Αγών*
- *Λαμακός Τύπος*
- *Οδηγητής*
- *Πρωτοπόρα Νειάτα*
- *Ρούμελη*
- *Ριζοσπάστης*
- *Ρούμελη*

2.ΑΡΧΕΙΑ

2.1. ΑΣΚΙ

- *ΑΣΚΙ, Αρχείο του Κεντρικού Συμβουλίου της ΕΠΙΟΝ.*
- *ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, φ. 32/229, κουτί 145, «Ιωαννίδης προς κομματικές οργανώσεις», 15 Φεβρουαρίου 1945.*

2.2. ΑΡΧΕΙΑ ΚΚΕ

- *Η τρίχρονη εποποιία του ΔΣΕ, Ριζοσπάστης- Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1998.*
- *ΚΚΕ, Το 7^ο Συνέδριο του ΚΚΕ, τμ. Α', Αθήνα 1945*
- *ΚΚΕ, Επίσημα Κείμενα 1940-1945, τόμος 5, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1981.*
- *ΚΚΕ, Επίσημα Κείμενα 1945-1949, τόμος 6, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1981.*

ΑΡΧΕΙΑ ΓΕΣ/ΔΙΣ

- *ΓΕΣ/ΔΙΣ, ΑΕΠ, Ο Ελληνικός Στρατός κατά τον Αντισυμμοριακόν Αγώνα: Δεύτερο έτος 1947, Αθήνα 1980.*

- ΓΕΣ/ΔΙΣ, *ΑΕΠ*, τόμος 2, Έκδοση Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, 1998.
- ΓΕΣ/ΔΙΣ, *ΑΕΠ*, τόμος 6, Έκδοση Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, 1998.
- ΓΕΣ/ΔΙΣ, *ΑΕΠ*, τόμος 7, Έκδοση Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, 1998.
- ΓΕΣ/ΔΙΣ, *ΑΕΠ*, τόμος 9, Έκδοση Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, 1998.
- ΓΕΣ/ΔΙΣ, *ΑΕΠ*, « Γραφείο Επιχειρήσεων 10^{ης} Ταξιαρχίας Εθνοφυλακής: Πολεμικόν Ημερολόγιον».
- ΓΕΣ/ΔΙΣ, *ΑΕΠ*, Αδημοσίευτα έγγραφα, Δημοκρατικός Στρατός, Αρχηγείο Ρούμελης.

2.3. ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΑ ΑΡΧΕΙΑ

- *Το Σχέδιον Μάρσαλ εν Ελλάδι κατά τα έτη 1948-1950* (Συνετάχθη και διανέμεται δωρεάν υπό της Αμερικανικής Αποστολής Ελλάδας της Διοικήσεως Οικονομικής Συνεργασίας με τη συνεργασία της Ελληνικής Κυβερνήσεως, 1950.

2.4. ΒΡΕΤΑΝΙΚΑ ΑΡΧΕΙΑ

- PRO, FO 371/48279

2.5. ΓΑΚ

- ΓΑΚ Αιτωλοακαρνανίας, *Αρχείο Κοινωνικής Πρόνοιας Αγρινίου*, Υπουργείο Κοινωνικής Πρόνοιας.
- ΓΑΚ Φθιώτιδας, *Αρχείο Νομαρχίας Βοιωτίας*, αταξινόμητο.

2.6. ΑΛΛΑ ΑΡΧΕΙΑ

- Αρχείο Δ. Χατζίσκου, Ακαδημία Αθηνών, ΚΕΙΝΕ.
- Ίδρυμα Κ. Καραμανλή, *Αρχείο Κ. Τσαλδάρη*.

3. ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αποστολόπουλος Βασίλης, *Το χρονικό μιας εποποιίας. Ο ΔΣΕ στη Ρούμελη*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2017.
- Βενετσανόπουλος Βασίλης, *Το Βρετανικό Απόσπασμα Τζέλικο στην Ελλάδα μετά την Απελευθέρωση (Οκτώβρης 1944)*, περ. Εθνική Αντίσταση, τ. 56, Δεκέμβρης 1987.
- Γεωργούλας Μπάμπης, *Το άκρως απόρρητο έγγραφο εξόντωσης του Άρη*, Αθήνα, χ.χ
- Δημάκος Γερμανός (Ανυπόμονος), *Ενθυμήματα Μακαριστού Πατέρα Γερμανού- Δημάκου «Ανυπόμονου», Αναμνήσεις από την Εθνική Αντίσταση*, Λαϊκή Φωνή, 2010.
- Δημητρίου Δημήτρης (Νικηφόρος), *Αντάρτης στα βουνά της Ρούμελης*, τόμος Γ', Αθήνα 1965.
- Θεοχάρης Αριστείδης, *Στην Ελλάδα με τον Δημοκρατικό Στρατό 1945-1949*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2002.
- Ιωαννίδης Γιάννης, *Αναμνήσεις. Προβλήματα της Πολιτικής ΚΚΕ στην Εθνική Αντίσταση 1940-1945*, Θεμέλιο, Αθήνα 1979.
- Καραγιώργος Κώστας, *Ελληνική Εθνική Αντίσταση. Η Ρούμελη στις φλόγες*, Αθήνα 1979.
- Κακαράς Σωτήρης, *Το Οδοιπορικό ενός Αγωνιστή*, αυτοέκδοση, Λαμία 1999.
- Καραθάνος Δημήτρης, *Αντίο Καπετάνιε*, Φιλίστωρ, Αθήνα 1995.
- Κασιμάτης Σταύρος, *Οι Παράνομοι, Άνθρωποι και ντοκουμέντα*, Φιλίστωρ, Αθήνα 1997.
- Κουτρούκης Γιώργος, *Εν ψυχρώ. Κατοχή- Βάρκιζα- Εμφύλιος*, Καπόπουλος, Αθήνα 1996.
- Λαγδάς Πάνος, *Άρης Βελουχιώτης, Ο πρώτος του αγώνα. Βιογραφία 1905-1945*, Κυψέλη, Αθήνα 1976.
- Λάζος Κώστας, *Ο Γολγοθάς του Καρπενησίου*, Αθήνα 1999.
- Λάζου Βασιλική, *Η Επιβολή του Κράτους. Ο Εμφύλιος Πόλεμος στη Λαμία, 1945-1949*, Ταξιδευτής, Αθήνα 2016.

- Λευκαδίτης Γεώργιος, *Αναδρομές (ένας πρώην επονίτης θυμάται)*, Λαμία 1998.
- Λιάκος Αντώνης, *Ο ελληνικός 20^{ος} αιώνας*, Πόλις, Αθήνα 2019.
- Λιαρούτσος Μιχάλης, *Τελειώνοντας ο Δεκέμβρης...*, Β' έκδοση, Εντός, Αθήνα 2000.
- Λυμπεράτος Μιχάλης, «Εθνικές Διεκδικήσεις και πολιτικοί αποκλεισμοί: η διαμόρφωση του ιδεολογικού υποστρώματος του εμφυλίου πολέμου», *Τα ιστορικά*, τχ. 34, 2001.
- Μανούσακας Γιάννης, *Ο Εμφύλιος στη σκιά της Ακροναυπλίας*, Δωρικός, Αθήνα 1977.
- Μαργαρίτης Γιώργος, *Ιστορία του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου, 1946-1949*, τόμοι 1-2, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2000.
- Μπλάνας Γιώργης (Κίτσαβος), *Εμφύλιος Πόλεμος 1946-1949. Όπως τα έζησα*, Αθήνα 1976.
- Νάτσιος Δημήτρης, *Οι δήμαρχοι Λαμίας (1836-1996)*, Λαμία 1996.
- Νεφελούδης Παύλος, *Στις πηγές της κακοδαιμονίας. Τα βαθύτερα αίτια της διάσπασης του ΚΚΕ, 1918-1968*, Γκούτενμπεργκ, Αθήνα.
- Οικονομόπουλος Κωνσταντίνος, *Νομοθεσία αφορώσα τη δημόσιαν τάξιν και ασφάλειαν*, Αθήνα 1951.
- Παλαιολόγου Κώστας, *Από την Εθνική Αντίσταση στον Εμφύλιο 1946-1949*, τόμος 1, Σύγχρονη Γνώμη, Αθήνα 2003.
- Παπακόγκος Κωστής, *Καπετάν Άρης*, Παπαζήσης, Αθήνα, Μάιος 1976.
- Πεντεδέκας Κώστας, *Σωτήρης Τσιτσιπής. Ο ηρωικός Λοκρός*, Β' έκδοση, Αθήνα 2004.
- Χατζηπαναγιώτου Γιάννης, *Η πολιτική διαθήκη του Άρη Βελουχιώτη*, Δωρικός, Αθήνα 1982.
- Φαράκος Γρηγόρης, *Άρης Βελουχιώτης. Το Χαμένο Αρχείο. Άγνωστα Κείμενα*, Γ' έκδοση, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1997.
- Χουλιάρας Γιώργος (Περικλής), *«Ο δρόμος είναι άσωτος...»: ΕΛΑΣ- ΔΣΕ- Πολωνία, 1941-1958*, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα 2005.
- Ψημμένος Τάκης, *Αντάρτες στα Άγραφα, (1946-1950), Αναμνήσεις ενός αντάρτη*, Γ' έκδοση, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1998.

- Chandler Geoffrey, *The Divided Land: An Anglo- Greek Tragedy*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 2000.
- Porter Paul, *Ζητείται ένα θαύμα για την Ελλάδα. Το ημερολόγιο ενός προεδρικού απεσταλμένου, 20 Ιανουαρίου- 27 Φεβρουαρίου 1947*, Μεταμεσονύκτιες Εκδόσεις, Αθήνα 2006.
- Richter Heinz, *Η επέμβαση των Άγγλων στην Ελλάδα. Από τη Βάρκιζα στον Εμφύλιο Πόλεμο. Φεβρουάριος 1945- Αύγουστος 1946*, Εστία, Αθήνα 1997.
- Smith O.L., «Αυτοάμυνα και Κομμουνιστική Πολιτική» στο Μελέτες για τον Εμφύλιο Πόλεμο 1945-1949, L. Baerentzen, J.O. Iatrides, O.L. Smith (επιμ.), Museum Tusculanum Press, Κοπεγχάγη 1982, σ. 165-183.

4. ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Hondros John, *Occupation and resistance: The Greek Agony 1941-44*, New York: Pella Pub. Co, 1983.
- Mc Neil William, *Greece: American Aid in Action, 1947-1956*, The Twentieth Century Fund, New York 1957.
- Close David, *The reconstruction of the Right- Wing State in the Greek Civil War, 1943-1950. Studies of polarization*, Routledge, London 1993.